

ΙΟΝΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ - ΤΟΜΟΣ Α'

Τόμος χαριστήριο
στον Δημήτρη Ζ. Σοφιανό

ΚΕΡΚΥΡΑ 2007

ΙΟΝΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΙΟΝΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ - ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ - ΤΟΜΟΣ Α'

Τόμος χαριστήριο
στον Δημήτρη Ζ. Σοφιανό

ΚΕΡΚΥΡΑ 2007

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη
Νίκος Καραπιδάκης
Τζελίνα Χαρλαύτη
Θεοδόσης Πυλαρινός

Επιμέλεια έκδοσης
Θεοδόσης Πυλαρινός

Καλλιτεχνική επιμέλεια
Γιώργος Δ. Ματθιόπουλος

Εκτύπωση
FOTOLIO + TYPICON A.E.

Βιβλιοδεσία
Ροδόπουλος - Ηλιόπουλος Α.Ε.

Εικόνα εξωφύλλου:
De Stadt Korfu; eertyts Korcyra in't Verschiet,
Dapper 1688. Χαλκογραφία της πόλης της Κέρκυρας,
Scrapbooks Φ 50, v.1, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη,
Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών Αθήνας.

ISSN: 1791-289X

© 2007: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΟΝΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
Ριζοσπαστών Βουλευτών 7, 49 100 Κέρκυρα

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΙΟΝΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
Ιωάννη Θεοτόκη 72, 491 00 Κέρκυρα
Τηλ.: 26610 87 330, 87 331

ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΤΟΠΙΩΝ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ:
ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΙΩΝ

Τὸ 1972 δημοσιεύτηκε τὸ βιβλίο *The Emergence of Civilization*, ἓνα σημαντικό ἔργο τοῦ Colin Renfrew ποὺ ἀποτελέσει σταθμὸ στὴ μελέτῃ τῆς αἰγαιακῆς προϊστορίας. Στόχος του ἦταν ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐμφάνισης ἀνεπτυγμένου πολιτισμοῦ στὸ προϊστορικὸ Αἰγαίον τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, μέσα ἀπὸ τὴν πρόταση μιᾶς σειρᾶς ἐρμηνευτικῶν μοντέλων ποὺ ἔδιναν ἔμφραση στὴ διαδικασία τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὶς ἐσωτερικὲς ἐξελίξεις μιᾶς κοινωνίας. Ἀπὸ τότε πολλὲς θεωρίες τοῦ Renfrew ἔχουν ἀμφισβητηθεῖ ἢ τροποποιηθεῖ,¹ ὡστόσο τὸ βιβλίο αὐτὸ ἔφερε τὴν αἰγαιακὴ ἀρχαιολογία γιὰ πρώτη φορὰ στὸ κέντρο τοῦ θεωρητικοῦ προβληματισμοῦ. Στὴ μελέτῃ τοῦ Renfrew ὁ χώρος τοῦ Ἰονίου ἀναφέρεται ἀποσπασματικὰ καὶ μόνο στὸ βαθμὸ ποὺ συμπλέκεται μὲ τὶς πολιτισμικὲς ἐξελίξεις στὸν αἰγαιακὸν ἄνθρωπον.² Ἡ ἀρχαιολογία τῶν Ἰονίων Νήσων παρέμεινε ἀντίθετα ἐγκλωβισμένη στὶς ἀναζητήσεις τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς τῆς ἀρχαιολογίας τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἡ μὴ ἐπίτευξη τῶν ἀρχικῶν στόχων ποὺ ἀφοροῦσαν στὸν ἐντοπισμὸ καὶ τὴν ταύτιση τῶν ὀμηρικῶν θέσεων καθήλωσε σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἀρχαιολογικὴ ὀπτικὴ σὲ ἓνα ἀντιεπιστημονικὸ ἐπίπεδο, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν αἰγαιακὴ ἀρχαιολογία ποὺ σταδιακὰ βρῆκε τὸ βηματισμὸ τῆς δεκαετίας ποὺ ἀκολούθησαν τὴ δημοσίευση τῆς μελέτης τοῦ Renfrew. Ὁ χώρος τοῦ Ἰονίου παρέμεινε περιφερειακὸς στὴν ἀνάπτυξη τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιολογίας μέχρι σήμερα.

Στόχος τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ εἶναι νὰ συζητήσῃ μέσα ἀπὸ μιὰ ιστοριογραφικὴ ὀπτικὴ τὴν ἀρχαιολογικὴ ἐξερεύνηση τῶν Ἰονίων Νήσων κατὰ τὸν 19ο καὶ 20ὸ αἰῶνα καὶ νὰ καταγράψῃ τὶς κύριες προσεγγίσεις καὶ τὴν ἐρμηνευτικὴ τους ποὺ κατηύθυναν τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευνα. Ἐντάσσοντας τὴν ἀρχαιολογία τοῦ Ἰονίου στὸ εὐρύτερο πλαίσιο μελέτης τῆς προϊστορίας τοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου

1. Βλ. J.C. Barrett – P. Halstead (ἐπιμ.), *The Emergence of Civilisation Revisited*, Oxbow Books, Ὁξφόρδη 2004.

2. Π.χ. οἱ ἀναφορὲς στὴ Λευκάδα τῆς Πρώτης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, στὸ C. Renfrew, *The Emergence of Civilisation. The Cyclades and the Aegean in the Third Millennium B.C.*, Methuen, Λονδίνο 1972, σ. 378–381, 430–438.

θα εξετάσουμε τις διαφοροποιήσεις σε σχέση με τη μελέτη της προϊστορίας άλλων περιοχών.³ Στόχος είναι να αναδυθούν τα στερεότυπα και οι δεσμεύσεις που περιόρισαν την έρευνα σε συγκεκριμένα πλαίσια παραμορφώνοντας την αρχαιολογική όπτική και τα ερωτήματα που τέθηκαν. Θα υποστηρίξουμε πως ένα μεγάλο μέρος των αποκλίσεων οφείλεται στον έγκλωβισμό της αρχαιολογίας του Ίονιού στις αναζητήσεις της αρχαιολογίας του 19ου αιώνα. Παράλληλα, η διαφορετικότητα και περιφερειακή θέση του Ίονιου χώρου και των πολιτισμών του και η αδυναμία ένταξής του στα σχήματα των αιγαιακών πολιτισμών όχι μόνο δεν οδήγησε στη διερεύνηση νέων κατευθύνσεων ή τη διατύπωση νέων ερωτημάτων, αλλά σε μεγάλο βαθμό συνέβαλε στην παραμέληση της ίδιας της αρχαιολογικής έρευνας.

Η αναζήτηση των όμηρικων τοπίων

Η μελέτη της προϊστορίας στον Έλλαδικό χώρο έχει κοινή αρχή στην ήρωική εποχή της αρχαιολογίας του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα.⁴ Το γενικότερο ενδιαφέρον για ελληνικές αρχαιότητες και μνημεία κατά τον 18ο αιώνα, έκφραση του ρομαντικού πνεύματος και των αναζητήσεων της εποχής, διαμόρφωσε το πλαίσιο μέσα στο οποίο έγιναν τα πρώτα βήματα για την ανακάλυψη των προϊστορικών πολιτισμών του Αιγαίου. Τα Όμηρικά Έπη ήταν αυτά που ενέπνευσαν τους περιηγητές και αρχαιοδίφες στις αναζητήσεις τους για το ήρωικό παρελθόν του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, ένταγμένα στο ερώτημα της ιστορικότητάς τους που απασχόλησε τους λόγιους του 19ου αιώνα.⁵

Στο πλαίσιο αυτό τα Ίονια νησιά τράβηξαν την προσοχή των περιηγητών που έστίασαν το ενδιαφέρον τους στην αναζήτηση της όμηρικης Ίθάκης.⁶ Τις

3. Βλ. Κ. Kotsakis, «The Powerful Past: Theoretical Trends in Greek Archaeology», στο I. Hodder (έπιμ.), *Archaeological Theory in Europe: 65–90*, Routledge, Λονδίνο – Νέα Υόρκη 1991. Μ. Fotiadis, «Imagining Macedonia in Prehistory, ca 1900–1930», *Journal of Mediterranean Archaeology* 14 (2001) 115–135. Τ. Cullen (έπιμ.), *Aegean Prehistory: A Review*, American Journal of Archaeology Supp. 1, Archaeological Institute of America, Βοστώνη 2001. J. Cherry – L. Tallalay – D. Margomenou (έπιμ.) *Prehistorians around the pond: Reflections on Aegean Prehistory as a Discipline*, Μίσιγκαν, Kelsey Museum of Archaeology, Ann Arbor, 2005. Ο. Πολυχρονοπούλου, «Ιστοριογραφώντας την Προϊστορία του Αιγαίου», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 86 (Μάρ. 2003) 6–7.

4. P.G. Bahn, *The Cambridge Illustrated History of Archaeology*, Cambridge University Press, Καίμπριτζ 1996. Μ. Shanks, *Classical Archaeology of Greece. Experiences of the discipline*, Routledge, Λονδίνο 1996.

5. Βλ. J.L. Fitton, *The Discovery of the Greek Bronze Age*, British Museum Press, Λονδίνο 1995, σ. 41–46. Ο. Πολυχρονοπούλου, «Οι βασικές αναφορές των πρώτων αρχαιολόγων. Ο μύθος θεμελιωτής της έπιστήμης», *Αρχαιολογία και Τέχνες* 86 (Μάρ. 2003) 19–23.

6. Για σύνοψη των έρευνών βλ. D. Leekley και R. Noyes, *Archaeological Excavations in Southern*

πρώτες επισκέψεις για έντοπισμό θέσεων, που λόγω τοπογραφίας μπορούσαν να συσχετιστούν με όμηρικές αναφορές, διαδέχθηκαν ανασκαφές χωρίς μέθοδο και τεχνική στο πλαίσιο θησαυροθηρικών ανασκαφών της εποχής. Η Ίθάκη προσέλκυσε πρώτη το ενδιαφέρον, με τις επισκέψεις των Dodwel και Gell, οι οποίοι άποσκοπούσαν στη σύγκριση όρατων μνημείων με τις αρχαίες πηγές και κυρίως τα Όμηρικά Έπη. Η δημοσίευση του έργου του Gell για τη Γεωγραφία και Αρχαιότητες της Ίθάκης το 1807 θα αποτελέσει πρότυπο και οδηγό μεταγενέστερων επισκεπτών στην αναζήτηση όμηρικών θέσεων στο νησί.⁷ Ο Gell αναζήτησε το ανάκτορο του Όδυσσέα στον Άετο της Ίθάκης, όπου στη συνέχεια, το 1806, ο Leake διεξήγε τις πρώτες ανασκαφές.⁸ Από το 1809 η αγγλική κατοχή των Επτανήσων σήμανε με τη συστηματοποίηση της αρχαιολογικής έρευνας την αρχή μιας νέας εποχής αρχαιολογικών εξερευνησεων στα νησιά.⁹ Το 1812–1813 ομάδα αρχαιοφίλων και φιλελλήνων (Lee, von Stackelberg, Linckh) επισκέφθηκε και έσκαψε στην Κεφαλονιά και την Ίθάκη τεκμηριώνοντας υποδειγματικά για την εποχή τα ευρήματα τους.¹⁰ Το 1814 ο Carl Haller von Hallerstein διεξήγε τις πρώτες ανασκαφές με έπιστημονικά πρότυπα στην Ίθάκη και επισκέφθηκε επίσης την Κεφαλονιά.¹¹ Στην Κεφαλονιά ο Philippe de Bosset, διοικητής του νησιού από το 1809–1814, διεξήγε ανασκαφές σε διάφορα σημεία του νησιού και έφερε για πρώτη φορά ίχνη της μυκηναϊκής παρουσίας στα Μαζαρακάτα, ενώ διενήργησε ανασκαφές και στον Άετο της Ίθάκης.¹² Η Βρετανική κυριαρχία σήμανε έτσι και την αρχή

Greece, Noyes Press, New Jersey 1976, σ. 4. Ch. Souyoudzoglou-Haywood, *The Ionian Islands in the Bronze Age and Early Iron Age. 3000–800 BC*, Liverpool 1999, σ. 9. M. Steinhart – E. Wirbelauer, *Aus der Heimat des Odysseus. Reisende, Grabungen und Funde auf Ithaka und Kephallenia bis zum ausgehenden 19. Jahrhundert*, Zabern Verlag, Μαγεντία 2002.

7. E. Dodwell, *Classical and topographical tour through Greece, during the years 1801, 1805, and 1806*, Λονδίνο 1819. W. Gell, *The Geography and Antiquities of Ithaca*, Λονδίνο 1807.

8. W.M. Leake, *Travels in Northern Greece*, τόμ. 3, Λονδίνο 1835, σ. 31 κ.εξ. Βλ. επίσης M. Steinhart και E. Wirbelauer, *Aus der Heimat des Odysseus*, δ.π., σ. 53–64. Ch. Souyoudzoglou-Haywood, *The Ionian islands in the Bronze Age and Early Iron Age*, δ.π., σ. 9.

9. Βλ. M. Steinhart – E. Wirbelauer, *Aus der Heimat des Odysseus*, δ.π., σ. 65–179. Για την αγγλική παρουσία στα νησιά και την πρόσληψη του πολιτισμού τους βλ. Th. Gallant, *Experiencing Dominion: Culture, identity, and power in British Mediterranean*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana 2002.

10. M. Steinhart και E. Wirbelauer, *Aus der Heimat des Odysseus*, δ.π., σ. 67–106.

11. Στο ίδιο, σ. 106–146.

12. S. Brodbeck-Jucker, *Mykenische Funde von Kephallenia im archäologischen Museum Neuchâtel*, Bretschneider, Ρώμη 1986, σ. 16–21. M. Steinhart και E. Wirbelauer, *Aus der Heimat des Odysseus*, 12. δ.π., σ. 104–106.

της πραγματικής αρχαιολογικής έρευνας στα Ίονια νησιά, έντασσόμενη όμως σε ένα σύστημα ταύτισης της όμηρικής τοπογραφίας.

Οί άρχές αυτές θα κατευθύνουν την αρχαιολογική έρευνα σε όλο τον ύστερο 19ο και τις άρχές του 20οῦ αιώνα. Άς δοῦμε λεπτομερέστερα τους μηχανισμούς και τὰ στερεότυπα παραγωγής αρχαιολογικού έργου την περίοδο αυτή. Στο Ίόνιο πρωταγωνιστικό ρόλο διαδραμάτισαν ο Σλήμαν, ο Dörpfeld, ο Όλλανδός μαικήνας Goekoop καθώς και ή δραστηριοποίηση Έλλήνων αρχαιομαθών και της Αρχαιολογικής Έταιρείας μετά την ένωση των Έπτανήσων με την Ελλάδα το 1864.

Τὰ πρώτα ταξίδια του Σλήμαν στην Ελλάδα, το 1868, τον έφεραν στην Κέρκυρα, την Κεφαλονιά και την Ίθάκη. Στην Κέρκυρα οί αναζητήσεις του επικεντρώθηκαν στην ταύτιση του νησιού με την Όμηρική Σχερία και την ανάγνωση του τοπίου μέσα από τις όμηρικές αναφορές. Αναγνώρισε στα δύο λιμάνια της αρχαίας πόλης (Υλαϊκός λιμένας και λιμένας της Άγοράς) τὰ δύο από τον Όμηρο αναφερόμενα λιμάνια και ταύτισε την μεταξύ τους περιοχή, όπου άπλώνεται ή αρχαία πόλη, με τή «λεπτή εισίθμη» του Όμήρου.¹³ Στο φιλότερο σημείο της Παλαιόπολης, το έπιφανέστερο σημείο, τοποθέτησε το παλάτι του Άλκίνοος, ενώ σε ποτάμι που εκβάλλει από τὰ Δυτικά στη λιμνοθάλασσα του Χαλικιόπουλου αναζήτησε το σημείο συνάντησης της Ναυσικλῆς με τον Όδυσσέα. Στις ταυτίσεις αυτές δεν στηρίχθηκε σε αρχαιολογικά ευρήματα αλλά στη δημιουργία ενός ιδεατού προτύπου όμηρικής τοπογραφίας μέσα από την ανάγνωση της σύγχρονης τοπογραφίας, όπως ήταν ή παράδοση και των προηγούμενων περιηγητών. Με τον ίδιο τρόπο ταύτισε την Κεφαλονιά με την όμηρική Σάμη και στα έρείπια της αρχαίας πόλης της Σάμης τοποθέτησε την πρωτεύουσα του νησιού, απ' όπου, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά, «κατάγονταν είκοσι τέσσερις από τους μνηστήρες της Πηνελόπης».¹⁴ Στην Ίθάκη αποδέχθηκε επίσης χωρίς δισταγμό όλες τις ύπάρχουσες ιστορίες ταύτισης θέσεων με όμηρικές τοποθεσίες. Έδώ όμως για πρώτη φορά κατέφυγε άμεσα σε ανασκαφικές τομές, για να δώσει απάντηση σε ένα αρχαιολογικό πρόβλημα, τις όποιες συνέχισε σε μιὰ δεύτερη επίσκεψή του το 1878, έχοντας πια τή σιγουριά των ανακαλύψεών του στην Τροία.¹⁵ Οί έρευνες αυτές, αρκετά έρασιτεχνικού

13. H. Schliemann, *Ithaka, der Peloponnes und Troja. Archäologische Forschungen*, (α' έκδ. Λειψία 1869), Darmstadt 1963, σ. 6.

14. Στο ίδιο, σ. 12.

15. Στο ίδιο, σ. 14-78. H. Schliemann, *Ilios. Ville et Pays des Troyens*, Paris 1885, σ. 47-53. Η έφαρμογή πρώιμων ανασκαφικών τεχνικών που υιοθετούσαν το παράδειγμα της Πομπηίας ήταν ένα από τὰ στοιχεία της εποχής και εφαρμόζονταν και από άλλους, όπως τον Conze στη Σαμοθράκη τή δεκαετία του 1870 και από τον Curtius στην Όλυμπία.

χαρακτήρα λόγω τῆς ταχύτητας τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῆς ἑλλιποῦς τεκμηρίωσης, στὴν κορυφὴ τοῦ Ἄετοῦ, ὅπου τοποθετοῦσε τὸ ἀνάκτορο τοῦ Ὀδυσσεῆ, στὴ Δέξια («Φόρκυνος λιμὴν»), τὰ Πηλικάτα, καὶ τὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο/Σχολὴ Ὀμήρου, ἂν καὶ δὲν εἶχαν ἀποτέλεσμα, σήμαναν τὴν ἀρχὴ τῶν ἐρευνῶν του πὸ θὰ τὸν ὀδηγοῦσαν στὶς ἐπιτυχεῖς ἀνασκαφές τῆς Τροίας, τῶν Μυκηνῶν, τοῦ Ὀρχομενοῦ καὶ τῆς Τίρυνθας.¹⁶

Σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς ἐρευνες, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες ποὺ ἀκολούθησαν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ἡ ἀνάγνωση καὶ ἐρμηνεία γίνονταν μέσα ἀπὸ τὴν ὁμηρικὴ σημασία τῶν προϊστορικῶν εὐρημάτων, μὲ στόχο τὸ συσχετισμὸ μὲ τὶς ὁμηρικὲς ἀναφορές. Ἡ ἐπιτυχὴς ταύτιση θέσεων ὅπως ἡ Τροία, οἱ Μυκῆνες καὶ ἡ Τίρυνθα, βαθμιαία ἀποδέσμευσε τὸ διάλογο ἀπὸ τὴν ἐπιχειρηματολογία τῆς ἐπαλήθευσης τῆς ταύτισης καὶ τὸν ἔστρεψε σὲ πραγματικὰ ἀρχαιολογικὰ προβλήματα ποὺ ἔθετε ἡ ἴδια ἡ ἐρευνα. Στὴν Τροία, γιὰ παράδειγμα, ὁ Σλήμαν εἶχε νὰ ἐπιλύσει τὸ πρόβλημα τῆς ἀσυμφωνίας τῶν εὐρημάτων τῆς Τροίας II, ποὺ ταύτιζε μὲ τὴν πόλη τοῦ Πριάμου, μὲ τὰ μυκηναϊκὰ εὐρήματα τῶν Μυκηνῶν, κάτι ποὺ θὰ ἐπέλυε ἀργότερα ὁ Dörpfeld μὲ τὸν ἐπανακαθορισμὸ τῶν στρωμάτων τῆς Τροίας καὶ τὴν ταύτιση τῆς πόλης τῆς Ἰσπερῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ μὲ τὴν Τροία VI. Ὁ Τσουντας, ποὺ συνέχισε τὸ ἔργο τοῦ Σλήμαν στὶς Μυκῆνες, ἀπέφυγε τὴν εὐθύγραμμη ἐξίσωση Ὀμηρικῶν Ἐπῶν καὶ μυκηναϊκοῦ κόσμου καί, ἀναγνωρίζοντας πὼς καὶ ἄλλοι παράγοντες μπορεῖ νὰ συντέλεσαν στὴν μορφή τῶν Ἐπῶν, βασίστηκε περισσότερο στὴ σημασία τῶν ἰδίων τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων γιὰ τὴν ἀνασύνθεση τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ.¹⁷ Μὲ τὶς ἀνασκαφές του στὴ συνέχεια στὶς Κυκλάδες ἔφερε στὸ φῶς καὶ ταξινόμησε ἕναν πολιτισμὸ τῆς Πρώιμης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, τὸν Κυκλαδικό, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε συμφραζόμενα στὰ Ὀμηρικὰ Ἐπη.¹⁸ Δημιουργοῦνται ἔτσι προϋποθέσεις ἀποδέσμευσης τῆς αἰγαιακῆς ἀρχαιολογίας ἀπὸ τὴν ὁμηρικὴ ἀρχαιολογία καὶ μεταφέρεται βαθμιαία τὸ κέντρο βάρους στὴ μελέτη τῶν ἰδίων τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ, στοὺς συσχετισμοὺς καὶ συγκρίσεις τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου καὶ τῶν προβλημάτων ποὺ ἔθετε.

Στὸ Ἴονιο οἱ ἀνεπιτυχεῖς προσπάθειες, τοῦ Σλήμαν ἀρχικὰ καὶ τοῦ Wilhelm Dörpfeld στὴ συνέχεια γιὰ τὴν ταύτιση τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης, ὄχι μόνον δὲν ἐπέτρεψαν τὸ βῆμα αὐτὸ, ἀλλὰ ἐγκλώβισαν τὴν ἀρχαιολογία καὶ τῶν ὑπόλοιπων

16. J.L. Fitton, *The Discovery of the Greek Bronze Age*, ὁ.π., σ. 61–103. M. Steinhart – E. Wirbelauer, *Aus der Heimat des Odysseus*, ὁ.π., σ. 182–184.

17. C. Tsountas, *The Mycenaean Age. A Study of the Monuments and Culture of Pre-Homeric Greece*, Macmillan, Λονδίνο 1897.

18. X. Τσουντας, «Κυκλαδικά», *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς* (1898–1899) 137–212.

νησιῶν σὲ μιὰ ὁμηρικὴ ἀρχαιολογία.¹⁹ Ο Dörpfeld, ὁ Γερμανὸς ἀρχιτέκτονας καὶ βοηθὸς τοῦ Σλήμαν στὴν τελευταία ἀνασκαφικὴ περίοδο τῆς Τροίας, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Σλήμαν καὶ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Τροίας VI θὰ στραφεῖ ὀριστικὰ στὸ Ἴόνιο. Ο Dörpfeld ἐπισκέφθηκε τὴν Ἰθάκην τὸ 1897 μὲ σκοπὸ τὴν ἀνάληψη ἀνασκαφῶν στὸ βόρειο τμῆμα τοῦ νησιοῦ, ὅπου σύμφωνα μὲ παλαιότερη θεωρία τοῦ Leake θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθεῖ ἡ ὁμηρικὴ πόλη.²⁰ Τὸ 1900 μὲ χορηγία τοῦ Goekoop διενήργησε ἀνασκαφικὲς τομὲς στὰ Πηλικάτα, στὶς πλαγιὲς πάνω ἀπὸ τὴν Πόλη, στὸ Κάστρο Μάλο καὶ τὸν Ἅγιο Ἀθανάσιο, χωρὶς, ὅμως, συγκεκριμένα ἀποτελέσματα.²¹ Μερικὰ χρόνια ἀργότερα, τὸ 1904, οἱ ἐκτεταμένους ἔρευνοι τοῦ Vollgraff στὸ νησι (Αετός, Πόλις, Πηλικάτα, Σχολὴ Ὀμήρου), ἐπίσης μὲ χρηματοδότηση τοῦ Goekoop, ἐντόπισαν τὰ πρῶτα λιγοστὰ ἔχνη μυκηναϊκῆς παρουσίας στὸ σπήλαιο τῶν Νυμφῶν στὴν Πόλη, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν θεωρήθηκαν ἀντάξια τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης.²² Οἱ ἀποτυχίες αὐτὲς θὰ ὀδηγοῦσαν στὴν ἐνσωμάτωση δύο ἄλλων νησιῶν τοῦ Ἰονίου, τῆς Κεφαλονιάς καὶ τῆς Λευκάδας, στὶς κατασκευὲς συστημάτων ταύτισης τῆς ὁμηρικῆς τοπογραφίας. Ο Goekoop θὰ στρεφόταν στὸ ἔξῃς στὴν Κεφαλονιά καὶ ὁ Dörpfeld στὴ Λευκάδα γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῆς Ἰθάκης τοῦ Ὀδυσσεά.

Ο Dörpfeld στράφηκε στὴ Λευκάδα διατυπώνοντας τὴ θεωρία πὼς ἡ ὁμηρικὴ Ἰθάκη ταυτίζεται μὲ τὴ σύγχρονη Λευκάδα, ἡ σημερινὴ Ἰθάκη μὲ τὴν ὁμηρικὴ Σάμη καὶ τὸ ὁμηρικὸ Δουλίχιον μὲ τὴν Κεφαλονιά.²³ Εἶναι χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴ μεθοδολογία τῆς ἐποχῆς πὼς εἶναι ἡ ἀνάγνωση τῆς τοπογραφίας μὲ βάση τὰ ὁμηρικὰ κείμενα ποὺ πρωταρχικὰ ὀδηγοῦσε στὴν ταύτιση καὶ στὴ συνέχεια ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα καλοῦνταν νὰ ἐπιβεβαιώσει τὴν κατασκευὴ. Οἱ ἀνασκαφὲς τοῦ Dörpfeld στὴ Λευκάδα τὰ ἐπόμενα δέκα χρόνια, παρότι ἀπέτυχαν νὰ ἐντοπίσουν ἔχνη μυκηναϊκῆς παρουσίας, ἔφεραν στὸ φῶς στὴν πεδιάδα τοῦ Νυδρίου σημαντικὰ ἔχνη τῆς Πρώιμης καὶ Μέσης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ, μὲ σημαντικότερο εὑρημα τοὺς πλούσια κτερισμένους τύμβους στὸ Στενό, τοὺς ἐπονομαζόμενους

19. Γιὰ ταυτίσεις διαφόρων νησιῶν τοῦ Ἰονίου μὲ τὴν ὁμηρικὴ Ἰθάκην βλ. R. Herscher, «Homer und das Ithaka der Wirklichkeit», *Hermes* 1, 1866, 263–280. W.G. Manly, *Ithaca or Leucas?*, University of Missouri, Columbia, Mo 1903. P. Goessler, *Leukas-Ithaka. Die Heimat des Odysseus*, Stuttgart 1904. I. Θωμόπουλου, *Ἰθάκη καὶ Ὀμηρος*, Ἀθήνα 1908. Victor Berard, *Ithaca et la Grèce des Achéens*, 1927. W. Vollgraff, «Dulichion-Leukas», *Neue Jahrbücher für Philol.* 1907, 617. W. Dörpfeld, *Alt-Ithaka. Ein Beitrag zur Homer-Frage*, Μόναχο 1927. A.E.H. Goekoop, *Ithaque la grande*, Beck & Barth, Ἀθήνα 1908.

20. W.M. Leake, *Travels in Northern Greece*, τόμ. III, Λονδίνο 1835, σ. 24–54.

21. W. Dörpfeld, *Alt-Ithaka*, ὁ.π., σ. 144–151.

22. W. Vollgraff, «Fouilles d'Ithaque», *BCH* 29 (1905) 145–168.

23. W. Dörpfeld, *Alt-Ithaka*, ὁ.π.

καὶ «βασιλικούς τάφους», σύμφωνα με τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Ο Dörpfeld ταύτισε λανθασμένα αὐτὰ τὰ εὐρήματα τῆς Πρώιμης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ με τὴν ὀμηρικὴ Ἰθάκη, θεωρώντας πὼς εἶχε ἀνακαλύψει τὸ βασιλικὸ ἀνάκτορο (μεγάλο κτίριο Ρ) καὶ τοὺς βασιλικούς τάφους (τύμβοι R) τῶν Ἀχαιῶν τῆς 2ης χιλιετίας. Τὶς διαφορὲς τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ μεταξὺ Λευκάδας (τῆς 3ης χιλιετίας) καὶ τῶν εὐρημάτων ἀπὸ τὶς Μυκῆνες καὶ Τίρυνθα (τῆς ὕστερης 2ης χιλιετίας) τὶς ἀπέδωσε σὲ δύο διαφορετικὲς κατευθύνσεις τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης ποὺ μνημονεύονταν στὸν Ὅμηρο, μιᾶς ἀπλῆς τοπικῆς τεχνοτροπίας, ποὺ ὁ Dörpfeld ταύτισε με τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὸ Στενό τῆς Λευκάδας (ἀλλὰ καὶ με εὐρήματα ἀπὸ τὸ Διμήνι καὶ Σέσκλο ποὺ εἶχαν πρόσφατα ἀνακαλυφθεῖ στὴ Θεσσαλία) καὶ μιᾶς τεχνοτροπίας ἀνατολικῶν ἐπιρροῶν, τὴν ὁποία ταύτισε με τὴν τέχνη τῶν Μυκηνῶν, τοῦ Ὁρχομενοῦ καὶ τῆς Κρήτης.²⁴

Παρὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ Dörpfeld νὰ ἐντάξει τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ στοὺς πραγματικούς τους συσχετισμούς θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τὴ σημαντικὴ του συνεισφορά ἀπὸ πλευρᾶς τεχνικῆς τῶν ἀνασκαφῶν, με τὴν στρωματογραφικὴ τεκμηρίωση τῶν βαθιῶν ἐπιχώσεων στὴν πεδιάδα τοῦ Νυδρίου. Ἐντύπωση προκαλοῦν ἐπίσης στὴ δημοσίευση αὐτὴ οἱ μελέτες τοῦ W. Von Seidlitz γιὰ τὴ γεωλογία τοῦ νησιοῦ καὶ τοῦ Ernst van Hille γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Λευκάδας ἀπὸ τὸ τέλος τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ ὡς τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους. Ἀνιχνεύει κανεὶς ἐδῶ τὴν ἐπίδραση τῆς γερμανικῆς παράδοσης ἱστορικῆς γεωγραφίας ποὺ ἐγκαθιδρύεται τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 19ου αἰώνα, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τὶς μελέτες τοῦ Partsch τὸ 1890, τοῦ Philippson τὸ 1892 καὶ ἄλλων.²⁵ Οἱ μελετητὲς αὐτοὶ ἔδωσαν ἔμφαση στὴ φυσικὴ καὶ πολιτισμικὴ γεωγραφία τῶν περιοχῶν καὶ τὴν κατανομὴ τῶν οἰκισμῶν τους σὲ διάφορες ἱστορικὲς περιόδους, ἐξετάζοντας τοὺς παράγοντες ποὺ

24. Στὸ ἴδιο, σ. 393-394.

25. A. Phillippon, *Die Griechischen Landschaften. Eine Landeskunde, Bd. II, 2: Das westliche Mittelgriechenland und die westgriechischen Inseln*, (ἐπιμ. E. Kirsten), Φραγκφούρτη 1958 (μαζὶ με παράρτημα τοῦ E. Kirsten, «Beitrag zur historischen Landeskunde des westlichen Mittelgriechenland und der vorgelagerten Inseln»), J. Partsch, *Kephallenia und Ithaka. Eine Geographische Monographie*, (μτφρ. Α. Παπανδρέου), Γκόττα 1890 - Ἀθήνα 1892). J. Partsch, *Die Insel Corfu. Eine geographische Monographie*, (μτφρ. Π. Μπέγιας), Γκόττα 1887 - Ἀθήνα 1892. J. Partsch, *Die Insel Leukas. Eine geographische Monographie*, Γκόττα 1889. G. Biedermann, «Kephallonia und Ithaka», *Jahresbericht der Geographischen Gesellschaft München* 11 (1886) 21-53. Βλ. ἐπίσης τὸ ἔργο τοῦ Γάλλου O. Riemann, *Recherches archéologiques sur les îles Ioniennes: I. Corfu*, Παρίσι 1879. Π. Céphalonie, Παρίσι 1879. III. Zante. IV. Cérigo. V. Appendice, Παρίσι, 1880 (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, 11, 12, 18). Βλ. ἐπίσης M. Steinhart καὶ E. Wirbelauer, *Aus der Heimat des Odysseus*, ὁ.π., σ. 192-201. Βλ. ἐπίσης τὸ ἔργο τοῦ σύγχρονου τοῦ Partsch Ἑλλήνα γεωγράφου Α. Μηλιαράκη, *Γεωγραφία πολιτικὴ νέα καὶ ἀρχαία του νομοῦ Κεφαλληνίας*, Ἀθήνα 1890.

ὀδηγοῦν σὲ σημαντικὲς ἀλλαγὲς στὴ γεωγραφικὴ τους θέσι στὴν πάροδο τοῦ χρόνου. Ἡ ἀνθρωπογεωγραφικὴ αὐτὴ παράδοση ποὺ συνεχίστηκε σποραδικὰ σὲ μελέτες συνεχιστῶν τους,²⁶ οὐσιαστικὰ δὲν κατάφερε νὰ ἐπηρεάσει τὶς κατευθύνσεις τῆς προϊστορικῆς ἀρχαιολογίας πρὸς μιὰ συνδυασμένη μελέτη γεωγραφικοῦ καὶ ἱστορικοῦ χώρου. Ἡ ἀρχαιολογία θὰ στραφεῖ ξανά σὲ μιὰ ἀνθρωπογεωγραφικὴ ὀπτικὴ μὸλις ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1970 μέσῳ τῆς ἀγγλοσαξονικῆς πλέον ἔρευνας.²⁷

Στὴν Κεφαλονιά οἱ κατευθύνσεις τῆς ἔρευνας σφραγίστηκαν ἀπὸ τὸν Ὀλλανδὸ μαικίνα Goekoop,²⁸ ὁ ὁποῖος μετὰ τὶς ἀρχικὲς χρηματοδοτήσεις τῶν ἀνασκαφῶν Vollgraff στὴν Ἰθάκη καὶ Dörpfeld σὲ Ἰθάκη καὶ Λευκάδα, στράφηκε στὴν Κεφαλονιά γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῆς πατρίδας τοῦ Ὀδυσσεᾶ. Μετὰ τὰ πρῶτα μυκηναϊκὰ εὐρήματα σὲ διάφορες θέσεις διατύπωσε τὴ θεωρία πὼς ἡ ὀμηρικὴ Ἰθάκη, τὸ Δουλίχιον καὶ ἡ Σάμη ἀντιπροσώπευαν διαφορετικὲς περιοχὲς τῆς Κεφαλονιάς.²⁹ Ἡ χρηματοδότηση ἀνασκαφῶν σήμανε τὴν ἀρχὴ μιᾶς μακρᾶς περιόδου, ποὺ φτάνει μέχρι τὸ 1930, κατὰ τὴν ὁποία τὸ ὄραμα τοῦ Goekoop κατηύθυνε τὸ ἀρχαιολογικὸ ἔργο στὸ νησί. Ἐδῶ διεξήχθησαν μὲ χρηματοδότησή του οἱ πρῶτες ἀνασκαφὲς Ἑλλήνων στὰ Ἴονια νησιά, μετὰ τὴν ἔνωσή τους μὲ τὸ Βασίλειο τῆς Ἑλλάδας τὸ 1864. Τὸ ἐρμηνευτικὸ σχῆμα τοῦ Goekoop ἐνταγμένο στὸ ὀμηρικὸ πρότυπο καθόρισε τὴν ἀρχαιολογικὴ πρακτικὴ καὶ μέθοδο.³⁰ Ὁ Goekoop ἐρμήνευσε τὸ σύγχρονο τοπίο ἀντιπαραβάλλοντάς το

26. Πρβλ. μελέτες τοῦ Lehmann γιὰ τὴν πεδιάδα τοῦ Ἄργους καὶ τὴν ἀνατολικὴ Κρήτη ἢ τοῦ Kirsten γιὰ τὴν κλασικὴ πόλη. H. Lehmann, *Argolis. Erster Band*, Deutsches Archäologisches Institut, Ἀθήνα 1937. H. Lehmann, «Die Siedlungsräume Ostkretas», *Geogr. Zeitschrift* 45 (1939) 212–228. E. Kirsten, «Die griechische Polis als historisch-geographisches Problem des Mittelmeerraumes», *Colloquium Geographicum* 5 (1956).

27. W.A. McDonald καὶ G.R. Rapp, Jnr. (ἐπιμ.), *The Minnesota Messenia Expedition. Reconstructing a Bronze Age regional environment*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1972. C. Renfrew καὶ M. Wagstaff (ἐπιμ.), *An Island Polity. The Archaeology of exploitation in Melos*, Cambridge University Press, Καίμπριτζ 1982. J.M. Wagstaff (ἐπιμ.), *Landscape and Culture. Geographical and Archaeological Perspectives*, Basil Blackwell, Ὁξφόρδη 1987. J.F. Cherry – J.L. Davis – E. Mantzourani (ἐπιμ.), *Landscape Archaeology as Long-Term History. Northern Keos in the Cycladic Islands from Earliest Settlement until Modern Times*, Monumenta Archaeologica τόμ. 16, UCLA Institute of Archaeology, Λος Ἀντζελες 1991. P.N. Kardulias (ἐπιμ.), *Beyond the Site: Regional Studies in the Aegean Area*, University Press of America, Lanham – Νέα Ὦρκη – Λονδίνο, 1994. J.F. Cherry – S.E. Alcock (ἐπιμ.), *Side-by-Side Survey: Comparative Regional Studies in the Mediterranean World*, Oxbow, Ὁξφόρδη 2004.

28. C.H. Goekoop, *Op zoek naar Ithaka. Een speurtochi naar het vaderland van Odysseus*, Weesp 1990.

29. A.E.H. Goekoop, *Ithaque la grande*, Beck & Barth, Ἀθήνα 1908.

30. N. Κυπαρίσσης, «Κεφαλλονιακά», *Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο* 5 (1919) 83–122.

με τὸ ὁμηρικὸ καὶ ταύτισε ὑποθετικὰ μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύγκριση θέσεις, ὅπως τὸ λιμάνι τοῦ Ὀδυσσεΐα, τὴν κρήνη, τὸ λόφο τοῦ ἀνακτόρου. Οἱ ἀνασκαφές τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἔρχονται στὴ συνέχεια νὰ ἐξυπηρετήσουν τὴν ἐπαλήθευση τοῦ ὁράματος αὐτοῦ καθὼς ὁ Γοεκοορ με ὄχημα τὶς χορηγίες του ὑποδείκνυε συγκεκριμένους τοποθεσίες γιὰ ἀνασκαφή. Σημειώνει ὁ Κυπαρίσσης, ἔφορος ἀρχαιοτήτων:³¹

Οὗτος ἐπιθυμῶν νὰ ἐπιχύσῃ πλήρες φῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν πατρίδα τοῦ ἥρωος τῆς Ὀδυσσεΐας, [...] καὶ πρὸς τοῦτο περιηγηθεὶς τὴν νῆσον ταύτην, καθώρισε σημεῖα τινά, συμφωνοῦντα κατ' αὐτὸν πρὸς τὰς τοῦ Ὀμήρου περιγραφάς, ἐντὸς των ὁποίων ζητεῖ καὶ τὸ τοῦ Ὀδυσσεῦς ἀνάκτορον, παρεκάλεσε δὲ τὴν Ἑταιρείαν, ὅπως καὶ κατὰ τὸ λήξαν ἔτον ἐνεργηθῶσιν αὐτόθι ἀνασκαφές, ἵνα δι' αὐτῶν ἐπιβεβαιώσῃ τὰς ἑαυτοῦ δοξασίας.

Στὸ πλαίσιο αὐτὸ με τὶς ἀνασκαφές τοῦ Κεφαλλονίτη Καββαδία ἀπὸ τὸ 1899, ὑπὸ τὴ χορηγία τοῦ Γοεκοορ ἀπὸ τὸ 1908, ἔρχονται στὸ φῶς τὰ μυκηναϊκὰ νεκροταφεῖα στὰ Μαζαρακάτα, Ρίζες καὶ Κοκκολάτα-Καγκέλισες.³² Μετὰ τὸ 1912 τὶς ἀνασκαφές Γοεκοορ στὴν Κεφαλονιά συνέχισε ὁ Κυπαρίσσης στὴν Κράνη καὶ τὰ Διακατὰ καθὼς καὶ ὁ Οἰκονόμος.³³ Τέλος ὁ Μαρινάτος με τὴν ὑποστήριξη τῆς χήρας Γοεκοορ θὰ ἀναλάβῃ τὸ 1930-1932 ἀνασκαφές στὴ Λιβαθῶ καὶ τὴν Παλική (Κοντογενάδα).³⁴ Σὲ ἓνα πρῶτο ἐπίπεδο ἔτσι εἶναι τὰ ἰδεολογήματα τοῦ 19ου πού ἀφοροῦν στὴν παλαιότερη συζήτηση τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος καὶ ἡ πρόσληψή του ἀπὸ ἀρχαιοφίλους καὶ ἀρχαιομαθεῖς πού διαμορφώνουν τὸ σχεδιασμὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας, ἡ ὁποία ἀποτυγχάνει ὡς πρὸ τὸ βασικὸ στόχο πού εἶναι ἡ ταύτιση τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης. Σὲ ἓνα δεύτερο ἐπίπεδο, ὁμως, ἡ μελέτη τῶν χαρακτηριστικῶν του ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου πού γίνεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους με τὶς προδιαγραφές τῆς ἐποχῆς προάγει τὴ γνώση τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ μέσα ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῆς τυπολογίας τῆς

31. Ν. Κυπαρίσσης - Α. Φιλαδελφεύς, «Ἀνασκαφαὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ», ΠΑΕ (1912) 100.

32. Ρ. Kanvadias, «Fouilles a Céphalonie», *Comptes Rendus* (1909) 382-391. Π. Καββαδίας, *Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία*, Ἀθήνα 1909, σ. 352-373. Π. Καββαδίας, «Περὶ τῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ ἀνασκαφῶν», ΠΑΕ (1911) 247-268.

33. Ν. Κυπαρίσσης - Α. Φιλαδελφεύς, «Ἀνασκαφαὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ», ΠΑΕ (1912) 100-118. Ν. Κυπαρίσσης, «Κεφαλληνιακά», *Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο* 5 (1919) 83-122.

34. Σ. Μαρινάτος, «Ἀρχαιολογικαὶ ἔρευναι ἀνά τὴν Κεφαλληνίαν», *Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο* 6 (1920-1921) 172-177. Σ. Μαρινάτος, «Αἱ ἀνασκαφαὶ Γοεκοορ ἐν Κεφαλληνίᾳ», *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς* (1932) 1-47, καὶ (1933) 68-100. Ν. Giannopoulos, «Antiquités de Cephalonie», *BCH* 52 (1928) 66-73.

κεραμικής και τών τάφων, τις παρατηρήσεις για τὰ ταφικά ἔθιμα και τις συγκρίσεις με ἀρχαιολογικό ὑλικό ἄλλων μυκηναϊκῶν θέσεων τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας, θέτοντας τις βάσεις για τὴ γνώση τῆς Μέσης και Ἑστερης ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ στο νησί.

Στο ἴδιο πλαίσιο ἀναζήτησης τῆς ὀμηρικῆς Σχερίας ἄρχισε ἡ ἀρχαιολογική ἔρευνα και στήν Κέρκυρα. Αναφερθήκαμε παραπάνω στήν ἐπίσκεψη Σλήμαν στήν Κέρκυρα τὸ 1868 και τὴν κατασκευὴ μιᾶς ὀμηρικῆς τοπογραφίας ποὺ περιελάμβανε τὸ παλάτι τοῦ Ἀλκίνοος στήν Παλαιόπολη, τὰ λιμάνια τῆς πόλης, τὸ σημεῖο συνάντησης τῆς Ναυσικᾶς και τοῦ Ὀδυσσεᾶ, ταυτίσεις οἱ ὁποῖες ἦταν καθαρά ἰδεολογήματα καθὼς δὲν στηρίζονταν καθόλου σὲ ἀρχαιολογικά εὐρήματα. Ἀπὸ τὸν ἴδιο στόχο ἐντοπισμοῦ τῆς ὀμηρικῆς Σχερίας ἐμφοροῦνται ἐπίσης οἱ προσπάθειες τοῦ Dörpfeld στο βορειοδυτικό τμήμα τοῦ νησιοῦ, ὅπου ἤδη ἀπὸ τὸ 1901 ὁ Berard τοποθετοῦσε στήν Παλαιοκαστρίτσα τὴν πρωτεύουσα τῶν Φαιάκων στὴ βάση φιλολογικῶν και τοπογραφικῶν ἐνδείξεων.³⁵ Οἱ πρῶτες ἀνασκαφές στο νησί διενεργήθηκαν τὸ 1910 ἀπὸ τοὺς ἐφόρους Βερσάκη και Ρωμαῖο σὲ συνεργασία με τὸ Γερμανικό Ἀρχαιολογικό Ἰνστιτοῦτο ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ W. Dörpfeld και ὀδήγησαν στήν ἀνακάλυψη τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος και τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ στο Mon Repos τὸ 1911.³⁶ Στὸ βορειοδυτικό τμήμα τοῦ νησιοῦ στὰ πλαίσια τῆς ἀναζήτησης ὀμηρικῶν θέσεων ἦρθε στο φῶς ἀπὸ τὸν Dörpfeld ὁ προϊστορικός οἰκισμὸς στο Κεφάλι, ὅπου σύμφωνα με ἰσχυρισμοὺς του ἐντοπίστηκαν μυκηναϊκά ὄστρακα ἀναμεμιγμένα με τοπικὴ μονόχρωμη κεραμική, ἐνῶ ἀργότερα ἀνασκάφθηκαν στὸν Ἀφίωνα ἀπὸ τὸν Bulle προϊστορικά κατάλοιπα.³⁷ Οἱ πρῶτες αὐτὲς ἔρευνες ἔφεραν στο φῶς τὴν τοπικὴ προϊστορικὴ κεραμική του νησιοῦ ποὺ θὰ ταξινομηθεῖ σὲ ἓνα χρονολογικό σχῆμα ἀρκετὰ ἀργότερα, τὴ δεκαετία τοῦ 1960, ἀπὸ τὸν Αὐγουστο Σορδῖνα.³⁸

35. V. Bérard, *Les Navigations d'Ulisse. Vol. IV Nausicaa et le retour d'Ulisse*, Librairie Armand Colin, Παρίσι 1929, σ. 45–61

36. H. Schleif – K. Rhomaios κ.ά., *Korkyra, archaische Bauten and Bildwerke. Band I: Der Artemis-tempel*, Archäologisches Institut des Deutschen Reiches, Βερολίνο 1940. Βλ. ἐπίσης Θ. Καλπαξῆς, *Ἀρχαιολογία και Πολιτική. II. Ἡ Ἀνασκαφὴ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος, Κέρκυρα 1911*, ΠΕΚ, Ρέθυμνο 1993.

37. W. Dörpfeld, «Ausgrabungen auf Korfu», *Archäologischer Anzeiger* 28 (1913) 106–108. W. Dörpfeld, «Ausgrabungen auf Korfu», *Archäologischer Anzeiger* 29 (1914) 130–32. W. Dörpfeld, «Die Ausgrabungen auf Korfu im Frühjahr 1914», *Athenische Mitteilungen* 39 (1914) 161–76. H. Bulle, «Ausgrabungen bei Aphiona auf Korfu», *Athenische Mitteilungen* 59 (1934) 147–240.

38. A. Sordinas, «Investigations of the Prehistory of Corfu», *Balkan Studies* 10 (1969) 393–424.

Συνοφίζοντας, σὲ αὐτὴ τὴν πρώιμη περίοδο τοῦ τέλους τοῦ 19ου καὶ ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα ἡ ἔρευνα στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου ἦταν ἐνταγμένη στὸ πλαίσιο τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος συμβαδίζοντας μὲ τὶς ὁμηρικὲς ἀναζητήσεις καὶ ἐπιδιώξεις στὸν ὑπόλοιπο ἑλλαδικὸ χῶρο. Τὸ ὁμηρικὸ πρότυπο ἔχοντας ὡς ἀφετηρία τὴν ἀποδοχὴ τῆς ἱστορικότητος τῶν Ὀμηρικῶν Ἐπῶν καὶ μύθων ἀποσκοποῦσε νὰ φέρει στὸ φῶς καὶ νὰ ταυτίσει τὶς ὁμηρικὲς πόλεις. Ἡ κατασκευὴ ἐνὸς συστήματος ὁμηρικῆς τοπογραφίας κυμαινόταν ἀπὸ τὴν ἀπλὴ ἀνάγνωση καὶ ἐρμηνεία τοῦ τοπίου μέσα ἀπὸ τὴν ἀντιπαραβολὴ μὲ τὰ ὁμηρικὰ κείμενα ὡς τὴν ὀργάνωση συστηματικῶν ἀνασκαφῶν γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῶν ταυτίσεων αὐτῶν. Στὴν περίπτωσι τοῦ Ἰονίου ἡ γοητεία τῶν ὁμηρικῶν ἀναφορῶν τράβηξε στὴν Ἰθάκῃ καὶ στὰ ἄλλα νησιά ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ περιηγητῶν, ἀρχαιοφίλων, ἀρχαιολόγων καὶ γεωγράφων καὶ σήμανε μιὰ ἐντατικὴ περίοδο ἐξερεύνησης. Ἡ ἀποτυχία τῆς ἀναζήτησης τῆς πατρίδας τοῦ Ὀδυσσεῆ στὴν Ἰθάκῃ, ἐγκλῶβισε τὴν Κεφαλονιά καὶ τὴ Λευκάδα στὴν κατασκευὴ συστημάτων ταύτισης τῆς ὁμηρικῆς τοπογραφίας ἐνῶ καὶ ἡ Κέρκυρα ἐντάχθηκε στὸ ἴδιο ρομαντικὸ κλίμα. Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἀναζήτησης οἱ ἔρευνες ἔφεραν συμπτωματικὰ γιὰ πρώτη φορὰ στὸ φῶς στοιχεῖα τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ τῶν νησιῶν (Πρώιμη καὶ Μέση Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ στὴ Λευκάδα, Μέση Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ καὶ Μυκηναϊκὴ παρουσία στὴν Κεφαλονιά καὶ Ἰθάκῃ, τοπικοὶ πολιτισμοὶ Κέρκυρας). Ἐχοντας ὁμῶς ὡς σημεῖο ἐκκίνησης ἓνα ἰδεολόγημα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐρμηνεύθηκαν ἀποσπασματικὰ καὶ πολλὲς φορὲς λανθασμένα. Ἡ μὴ ἀνεύρεση τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Ὀδυσσεῆ στὴν Ἰθάκῃ, τὴ Λευκάδα, τὴν Κεφαλονιά, ἢ τοῦ ἀνάκτορου τοῦ Ἀλκίνοος στὴν Κέρκυρα θὰ σήμαινε τὸν περαιτέρω ἐγκλωβισμό τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας καὶ ἐρμηνείας στὸ ὁμηρικὸ ἐρμηνευτικὸ σχῆμα καὶ κατὰ τὸν 20ὸ αἰῶνα. Σὲ ἐπίπεδο ἀρχαιολογικῆς πρακτικῆς, ὡστόσο, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ δραστηριοποίησι ἀρχαιοφίλων καὶ ἐρασιτεχνῶν στὴ ἀνάληψη τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἔργου ἀπὸ ἐπίσημους ἀρχαιολογικοὺς φορεῖς (ξένες ἀρχαιολογικὲς σχολές, Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία) ὀδήγησε βαθμιαία στὴ μελέτη τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ καὶ στὴν ἐνταξή τους σὲ χρονολογικὰ καὶ τυπολογικὰ σχήματα μέσα ἀπὸ συσχετισμοὺς καὶ συγκρίσεις.

Ἡ ταξινόμησι τῶν ἀρχαιολογικῶν πολιτισμῶν

Εἶναι ὡστόσο ὁ 20ὸς αἰῶνας αὐτὸς ποὺ θὰ σημάνει τὴν ἐπιτυχή ταξινόμησι τῶν προϊστορικῶν πολιτισμῶν τῆς Εὐρώπης καὶ μέχρι τὴ δεκαετία τοῦ 1950 μέσα ἀπὸ τὸν αὐξανόμενον ἀριθμὸ τῶν ἀνασκαφῶν θὰ θέσει τὸ βασικὸ περίγραμμα τῆς σημερινῆς μας γνώσης. Ἡ «πολιτισμικὴ ἱστορικὴ ἀρχαιολογία», ὅπως ἔχει ἐπικρατήσει νὰ ὀνομάζεται ἢ ἀρχαιολογία τῆς περιόδου αὐτῆς ἀπὸ τὴν ἀρχή

του αιώνα ως και τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1950, ἐπικεντρώνει τὸ ἐνδιαφέρον τῆς στῆν ἀναγνώριση πολιτισμῶν, τῆ σχετικῆ χρονολόγησή τους μέσα ἀπὸ τὴν τυπολογικὴ κατάταξη τῶν εὐρημάτων τους καὶ τῆ διασαφήνιση τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης τοῦ πολιτισμοῦ σὲ μιὰ περιοχῇ.³⁹ Ἡ ἀρχαιολογία τὴν ἐποχὴ αὐτὴ εἶναι περιγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ, ἐστιάζει δηλαδὴ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς στὸν ὄρισμὸ ἀρχαιολογικῶν πολιτισμῶν ποὺ τοὺς συνδέει μὲ συγκεκριμένους λαοὺς στὴν προϊστορία. Δίνεται ἔτσι ἔμφαση στὴν ἀναγνώριση καὶ μελέτη συγκεντρώσεων ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου μὲ ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ ποὺ ἐμφανίζονται ἐπαναλαμβανόμενα μαζὶ σε περιορισμένο γεωγραφικὸ χῶρο καὶ χρόνο, στὴ βάση τῶν ὁποίων ὀρίζονται «ἀρχαιολογικοὶ πολιτισμοί».⁴⁰ Τὸ ἐνδιαφέρον ἐστιάζεται ἔτσι στὴν ταξινόμηση καὶ σύγκριση τῶν εὐρημάτων, τῆ μελέτη τῆς γεωγραφικῆς τους διασπορᾶς καὶ στὴ δημιουργία τοπικῶν χρονολογιῶν μὲ βάση τοὺς ρυθμοὺς κεραμικῆς ποὺ χαρακτήριζαν τοὺς πολιτισμοὺς μιᾶς περιοχῆς.

Ἡ κατανόηση τῶν κεραμικῶν ἀκολουθιῶν θὰ δώσει νέα διάσταση στὶς τοπογραφικὲς μελέτες γεωγραφικῶν περιοχῶν καὶ θὰ ἐπεκτείνει τὶς γνώσεις γιὰ τὴν προϊστορία τους. Ἀναφέρω, γιὰ παράδειγμα, τὶς τοπικὲς μελέτες τῆς Βρετανικῆς Σχολῆς στὴ Λακωνία καὶ τὴ Μῆλο, ποὺ ἂν καὶ μὴ συστηματικὲς σύμφωνα μὲ τὰ σημερινὰ πρότυπα ἐπιδεικνύουν ἓνα ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ γεωγραφία τῶν περιοχῶν καὶ τὴ μελέτη ὄλων τῶν περιόδων. Οἱ ἔρευνες ἐπίσης τῶν Wace (1912) καὶ Heurtley (1939) στὴ Βόρεια Ἑλλάδα ἢ τοῦ Pendlebury στὴν Κρήτη (1939) θὰ συγκεντρώσουν μεγάλο ἀριθμὸ δεδομένων γιὰ τὴν κατανόησιν καὶ χρονολόγησιν τῶν προϊστορικῶν θέσεων. Παράλληλα ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία δραστηριοποιεῖται στὴν προστασία καὶ ἀνασκαφὴ τοπικῶν μνημείων καὶ θέσεων.⁴¹ Στὸ πλαίσιο αὐτὸ μελέτης καὶ γνώσης τῶν στοιχείων τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ ἐντάσσονται καὶ τὰ εὐρήματα τοῦ Ἰονίου τὰ ὁποῖα ἤρθαν στὸ φῶς μέσα ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς ποὺ περιγράψαμε παραπάνω, Dörpfeld στὴ Λευκάδα, Dörpfeld καὶ Bulle στὴν Κέρκυρα, Καββαδία, Κυπαρίσση καὶ Οἰκονόμου στὴν Κεφαλονία. Πέρα ἀπὸ τὸ στόχο τῶν πρώτων αὐτῶν ἀνασκαφῶν, ποὺ ἦταν ἡ ἐπίλυση προβλημάτων τῆς ὀδυσσειακῆς τοπογραφίας, τὰ στοιχεῖα τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ μελετῶνται σύμφωνα μὲ τὴ μεθοδολογία τῆς

39. B.C. Trigger, *A History of Archaeological Thought*, Cambridge University Press, Καίμπριτζ 1989, σ. 110-206.

40. Ὁ συστηματικὸς ὀρισμὸς τῆς ἔννοιας τοῦ ἀρχαιολογικοῦ πολιτισμοῦ ὀφείλεται στὸν Γερμανὸ Kossina (*Die Herkunft der Germanen*, 1991) καὶ στὸν Ἄγγλο ἀρχαιολόγο Gordon Childe (*The Dawn of the European Civilization*, 1925. *The Danube in Prehistory*, 1929).

41. A.J.B. Wace - M.S. Thompson, *Prehistoric Thessaly*, Cambridge University Press, Καίμπριτζ 1912. W. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge University Press, Καίμπριτζ 1939. J.D.S. Pendlebury, *The Archaeology of Crete. An Introduction*, Methuen, Λονδίνο 1939.

ἐποχῆς πού στοχεύει στήν περιγραφή καί ταξινομήση τῶν ὑλικῶν κατάλοιπων σέ ἐνόητες μέσα σέ ἓνα χωρικό καί χρονικό πλαίσιο ἀναφορᾶς καθῶς καί στήν εὕρεση συγχρονισμῶν μεταξύ των πολιτισμῶν μέσα ἀπό πολιτισμικές συγκρίσεις, ἔτσι ὥστε οἱ διάφοροι πολιτισμοί νά τοποθετηθοῦν χρονολογικά ὁ ἓνας δίπλα στόν ἄλλο ἢ σέ μιὰ χρονολογική ἀκολουθία.

Τοῦς ἴδιους στόχους ἐπεδίωκαν στή δεκαετία τοῦ 1930 καί οἱ ἔρευνες τοῦ Μαρινάτου στήν Κεφαλονιά (βλ. παραπάνω), οἱ ὁποῖες ἄν καί χρηματοδοτήθηκαν ἀπό τή χήρα Goekoop στό πλαίσιο μιᾶς συνεχιζόμενης ὀμηρικῆς ιδεοληψίας ἔφεραν στό φῶς μεγάλο ἀριθμὸ μυκηναϊκῶν θέσεων στό νησί. Στήν ἴδια κατεύθυνση κινήθηκαν καί οἱ ἔρευνες τῶν Ἀγγλων στήν Ἰθάκη, ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ W.A. Heurtley. Οἱ ἀποστολές αὐτὲς χρηματοδοτήθηκαν καί πάλι ἀπὸ ἓναν ὀμηριστή, τὸν Lord Rennel of Rodd, ὁ ὁποῖος πιστεύοντας πῶς ἡ σημερινὴ Ἰθάκη ἦταν ἡ ὀμηρικὴ (ἐνάντια στίς θεωρίες Dörpfeld γιὰ Λευκάδα) ἄρχισε ἔρευνες στό νησί.⁴² Οἱ παλαιότερες ἔρευνες τοῦ Vollgraff καί κυρίως ἡ εὕρεση προϊστορικῆς κεραμικῆς στὰ βόρειά του νησιοῦ (βλ. παραπάνω) κατηύθυναν τὴν ἐπιλογή τῶν θέσεων πρὸς ἀνασκαφή. Στὴ δημοσίευση ὡστόσο ἀπὸ τὸν Heurtley γίνεται φανερὸ πῶς ἡ ἀρχαιολογικὴ συζήτηση καί ἐπιχειρηματολογία χειραφετεῖται ὅλο καί περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐπιρροή τῶν φιλολόγων καί τὸ ἐνδιαφέρον στρέφεται στό ἴδιο τὸ ἀρχαιολογικὸ ὑλικό. Σὲ ἐπίπεδο ἐρμηνείας εἶναι τὸ πλαίσιο τῆς ἱστορικῆς πολιτισμικῆς ἀρχαιολογίας πού κατευθύνει τὴν ἐπιχειρηματολογία. Ο Heurtley στίς ἐπὶ μέρους ἀνασκαφικὲς ἐχθέσεις συνέδεσε σὲ μικρὸ μόνο βαθμὸ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν στὸν Ἄετό, τὰ Πηλικάτα, τὸ Σταυρὸ καί τὴν Πόλη μὲ τὴν ὀμηρικὴ συζήτηση, ἄν καί μὲ βάση τὴ σημασία τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων ὑποστήριξε τὴν ταύτιση τῆς σημερινῆς μὲ τὴν ὀμηρικὴ Ἰθάκη καί ὑπέδειξε καί αὐτὸς πιθανεῖς ὀμηρικὲς θέσεις.⁴³ Στὴν σύνοψη τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν συζητᾶ ἐπίσης τὴν ὀμηρικὴ τοπογραφία μὲ βάση τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἔρευνας.⁴⁴

42. Lord Rennel of Rodd, «The Ithaca of the Odyssey», *BSA* 33 (1932–1933) 1–21.

43. W.A. Heurtley, «Excavations in Ithaca. I. LHIII-Protogeometric cairns at Aetos», *BSA* 33 (1932–1933) 22–65. Heurtley, «Excavations in Ithaca. II. The Early Helladic Settlement at Pelikata», *BSA* 35 (1934–1935) 1–44. S. Benton, «Excavations at Ithaca, III. The Cave at polis. I», *BSA* 35 (1934–1935) 45–73. καί «Excavations at Ithaca, III. The Cave at polis. II», *BSA* 39 (1938–1939) 1–51. M. Robertson, «Excavations in Ithaca, V – The Geometric and Later Finds from Aetos», *BSA* 43 (1948) 1–124. S. Benton, «Second thoughts on 'Mycenaean' Pottery in Ithaca», *BSA* 44 (1949) 307–312. H. Waterhouse, «Excavations at Stavros, Ithaca, in 1937», *BSA* 47 (1952) 227–242. S. Benton, «Further Excavations at Aetos», *BSA* 48 (1953) 255–361. S. Benton καί H. Waterhouse, «Excavations in Ithaca: Tris Langades», *BSA* 68 (1973) 1–24 (ἀνασκαφὴ 1937–1938).

44. Σημειώνει ὁ Heurtley: «To resume: we have discovered in Ithaca evidence for people

Όμως τὸ ὀμηρικὸ ζήτημα διαχωρίζεται ἀπὸ τὴν παρουσίαση τῶν ἴδιων των ἀνασκαφῶν, στὶς ὁποῖες κυριαρχεῖ ἡ ὑποδειγματικὴ ἀνασκαφικὴ μεθοδολογία, ἡ τεκμηρίωση καὶ μελέτη τοῦ ἴδιου του ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου. Ἐκτεταμένοι κατάλογοι εὐρημάτων, σχεδιαστικὴ καὶ φωτογραφικὴ τεκμηρίωση, σὲ μερικὲς περιπτώσεις ἀκόμα καὶ υἱοθέτηση ἐπιστημονικῶν μεθόδων χημικῆς ἀνάλυσης τοῦ ὕλικου χαρακτηρίζουν τὶς ἐκθέσεις αὐτές.

Τὰ κύρια ἐρωτήματα ποὺ ἔθεσε ἡ ἀγγλικὴ ἀποστολὴ στὴν Ἰθάκη ἀφοροῦσαν στὴ χρονολόγησι καὶ τοὺς συσχετισμοὺς τῆς κεραμικῆς μέσῳ συγκρίσεων μὲ ὕλικὸ γειτονικῶν περιοχῶν ἢ ἄλλων περιόδων, ὥστε νὰ καθοριστοῦν οἱ συγχρονισμοὶ μεταξὺ των πολιτισμῶν. Παράλληλα σὲ ἐρμηνευτικὸ ἐπίπεδο εἶναι ἐμφανὴς ὁ συσχετισμὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου ἢ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ πολιτισμοῦ μὲ κοινωνικὲς ὁμάδες ἢ λαοὺς καὶ ἡ υἱοθέτηση τῆς ἀποψῆς πὼς οἱ ἀρχαιολογικοὶ πολιτισμοὶ ἀντανακλοῦν πραγματικὲς ὀντότητες (φυλετικὲς ἢ γλωσσικὲς ὁμάδες). Ἡ ἀλλαγὴ στοιχείων τῶν πολιτισμοῦ ἐρμηνεύτηκε ὡς ἀπόρροια ἐξωγενῶν παραγόντων, ὅπως ἡ μετανάστευσι καὶ ἡ εἰσβολή, ἀφοῦ ὁ ἀρχαιολογικὸς πολιτισμὸς ἐξισώνεται σύμφωνα μὲ τὴν παραπάνω προσέγγισι μὲ ὁμάδες ἀνθρώπων. Ἡ ἐπιχειρηματολογία καὶ τὰ συμπεράσματα τοῦ Heurtley ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἱστορικῆς ἀνασύνθεσης στὰ πλαίσια τῆς ἱστορικῆς-πολιτισμικῆς ἀρχαιολογίας:

Somewhere about 2200 B.C., refugees or colonists, whichever they were, from the Corinthia occupied the top of Pelikata hill. They surrounded it with a rough wall of large stone blocks. Their houses were simple affairs with rubble walls and thatched with reeds plastered with mud [...] Their custom in burying was to place some of the bones, not the complete skeleton, in pithoi....The 'Minyan' pottery may mean the arrival of new people, the same who introduced new burial customs into Lefkas, but the local pottery was scarcely affected by their arrival and not at all by the later introduction of Mycenaean pottery.⁴⁵

Ἡ ἔμφασι αὐτὴ στὴ περιγραφὴ τῆς κεραμικῆς γιὰ τὴ διασαφήνισι πιθανῶν σχέσεων μὲ γειτονικὲς περιοχές, ἢ χρῆσι στοιχείων τοῦ ὕλικου πολιτισμοῦ,

with Mycenaean contacts living in the north of the island at the time when the Trojan War is reasonably believed to have taken place, both in the very place where we should expect the palace of the Mycenaean chieftain to have stood, and in the place where we should expect the city to be, and which bears the name of Polis to this day», βλ. W.A. Heurtley, «Excavations in Ithaca, 1930-1935; summary of the Work», *BSA* 40 (1939-1940) 12.

45. W.A. Heurtley, «Excavations in Ithaca, I. LHIII-Protogeometric cairns at Aetos», *BSA* 33 (1932-1933) 43.

ὅπως οἱ τύποι οἰκιῶν καὶ τάφων γιὰ τὸν ὄρισμὸ μιᾶς πολιτισμικῆς ἐνότητος καὶ ἢ σύνδεσός της μὲ μιὰ πληθυσμιακὴ ὁμάδα, καθὼς καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀλλαγῆς στοιχείων τοῦ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ μέσα ἀπὸ τὴν πληθυσμιακὴ μετακίνηση (εἰσβολή, ἀποικισμὸς) εἶναι χαρακτηριστικὲς προτάσεις τοῦ ἐρμηνευτικοῦ πλαισίου τῆς ἐποχῆς, ποὺ ταυτίζει ἀντικείμενα μὲ λαοὺς καὶ ἀναζήτᾳ σὲ ἐξωτερικοὺς παράγοντες τὴν ἐρμηνεία τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ ἐρμηνευτικὴ αὐτὴ ἀνεπάρκεια εἶναι ἐμφανὴς στὴν ἀδυναμία τοῦ Heurtley νὰ ἐξηγήσει γιὰτί διατηρεῖται ἡ τοπικὴ κεραμικὴ παρὰ τὴν υἱοθέτηση μινυακῶν ἢ ἀργότερα μυκηναϊκῶν κεραμικῶν τύπων. Ἡ συνειδητοποίηση πῶς ἡ μορφή καὶ ἡ κατανομή τοῦ ὑλικοῦ πολιτισμοῦ στὸ χῶρο δὲν ἀντανακλᾷ ἀπλῶς τὶς ἰδιαίτερες πρακτικὲς ἐνὸς λαοῦ, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ὀφείλεται σὲ πολλαπλοὺς παράγοντες ὅπως π.χ. κοινωνικοὺς, στὴν τεχνολογία καὶ ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς, στὴν ὑπαρξή διαφοροποιήσεων ποὺ δὲν ἀντανακλοῦν τὴ φυλὴ ἀλλὰ τὴν κοινωνικὴ θέση, ἱεραρχία, ἰδεολογία κ.λπ. θὰ γινόταν κατανοητὸ ἀρκετὲς δεκαετίες ἀργότερα.⁴⁶

Ἡ Sylvia Benton, βοηθὸς στὶς ἀνασκαφὲς τοῦ Heurtley, ἔθετε λίγα χρόνια νωρίτερα ἓναν παρόμοιο μὲ τὸν Heurtley στόχο γιὰ τὶς ἐκτεταμένους περιηγήσεις της στὰ Ἴονια νησιά.⁴⁷ Σὲ ἓνα «ἀρχιπέλαγος κατοικοῦμενο ἀπὸ ὀμηριστές», ὅπως σημειώνει χαρακτηριστικά, ἡ ἴδια ξεφεύγει ἀπὸ τὴν παράδοση αὐτὴ καὶ ἀκολουθώντας τοὺς Chadwick καὶ Childe τονίζει τὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὴ σημασία τῆς μελέτης τῆς Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδας γιὰ τὴν καλύτερη κατανόηση τῆς ἔλευσης τῶν Ἑλλήνων. Διακρίνεται καὶ πάλι ἐδῶ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἱστορικῆς-πολιτισμικῆς ἀρχαιολογίας γιὰ ἀρχαιολογικοὺς πολιτισμοὺς καὶ τὴ σύνδεση μὲ ἐθνικὲς ὁμάδες στὶς ὁποῖες ἀνήκαν τὰ διάφορα ὑλικά κατάλοιπα καὶ μάλιστα μὲ στόχο τὴ συλλογὴ περισσότερων στοιχείων γιὰ λαοὺς ποὺ θεωροῦνταν πρόγονοι σημερινῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν.⁴⁸ Ὡστόσο στὰ ταξίδια αὐτά, ποὺ προηγοῦνται τῆς ἀποστολῆς τοῦ Heurtley στὴν Ἰθάκη, ἡ Benton ἀνέπτυξε ἓνα ἀληθινὸ τοπογραφικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου πέρα ἀπὸ τὴν ὀμηρικὴ τοπογραφία ἢ τὸ ἐρμηνευτικὸ πλαίσιο τῆς ἱστορικῆς-πολιτισμικῆς ἀρχαιολογίας καὶ μὲ μιὰ σειρά ἐπισκέψεων, ἐξερευνήσεων μὲ βάση τοπικὲς πληροφορίες καὶ περιορισμένους ἀνασκαφῆς, συνέβαλε στὴν οὐσιαστικὴ

46. Βλ. συζήτηση σὲ S. Shennan, «Introduction: archaeological approaches to cultural identity», στὸ S. Shennan (ἐπιμ.), *Archaeological Approaches to Cultural Identity*, σ. 1–32, Routledge, Λονδίνο – Νέα Ὑόρκη 1989. Ἰ. Hodder, *Διαβάζοντας τὸ Παρελθόν*, μτφρ. Κ. Κωτσάκης, Ἐκδ. Τοῦ Εἰκοστοῦ Πρώτου, Ἀθήνα 2002.

47. S. Benton, «The Ionian Islands», *BSA* 32 (1934) 213–246.

48. Γιὰ τὴ σχέση ἀρχαιολογίας καὶ ταυτότητας τῶν σύγχρονων ἐθνικῶν κρατῶν βλ. μεταξὺ ἄλλων M. Diaz-Andreu – T. Champion (ἐπιμ.), *Nationalism and Archaeology in Europe*, University College London Press, Λονδίνο 1996.

έξερεύνηση και γνώση τών νησιών. Στο πλαίσιο τών ταξιδιών της επισκέφθηκε τή Ζάκυνθο, τήν Κεφαλονιά, τήν Ίθάκη, τή Λευκάδα, τὸ Μεγανίσι, τὸ Ἀρκοῦδι και τήν Ἴατοκο, τὸν Κάλαμο, τὰ Κύθηρα καθὼς και τὸν Ἄστακὸ στίς ἀπέναντι ἀκτές τῆς Αἰτωλοκαρνανίας και πραγματοποίησε ἀνασκαφές σὲ μυκηναϊκές θέσεις τῆς Ζακύνθου (Καλόγερος, Ἀκρωτήρι).⁴⁹ Τὰ ταξίδια της διακρίνονται ἀπὸ ἓνα ἀληθινὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τήν τοπογραφία και τήν κατανόηση τῆς κατανομῆς και τών συσχετισμῶν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου, ἐνῶ ἀκόμα και σήμερα ἡ γνώση μας γιὰ τὰ Ἴονια Νησιά βασίζεται σὲ μεγάλο βαθμὸ στίς περιηγήσεις αὐτές.⁵⁰ Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἐντάσσεται στήν παράδοση τοπογραφικῆς ἔρευνας μὲ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ γεωγραφία τῆς κάθε περιοχῆς και τὸν ἐντοπισμὸ προϊστορικῶν θέσεων, οἰκισμῶν και νεκροταφείων ποὺ συνεχίστηκε σὲ διάφορες περιοχές τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου μέχρι και τὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1950 ἢ και τίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1960.⁵¹ Ἄν και μὴ συστηματικὲς οἱ ἔρευνες αὐτές, ἐστιάζοντας μὲ γρήγορες ἐπισκέψεις γιὰ ἔλεγχο σὲ πιθανὲς προϊστορικὲς θέσεις, κατέγραφαν ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ προϊστορικῶν θέσεων και ἔθεσαν τὴ βάση γιὰ τίς πιὸ συστηματικὲς τοπογραφικὲς ἔρευνες ποὺ θὰ ἀκολουθοῦσαν τίς ἐπόμενες δεκαετίες σὲ διάφορες περιοχές τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου.

Ἡ σύγχρονη ἔρευνα

Στίς δεκαετίες τοῦ 1960 και 1970 οἱ τοπογραφικὲς ἔρευνες εἰσέρχονται σὲ μία ἐποχὴ λεπτομερέστερης και πιὸ ἐνδελεχοῦς ἐξέτασης γεωγραφικῶν περιοχῶν ποὺ καλύπτονται ἐκτατικὰ μέσα ἀπὸ τὴν ἐξερεύνηση πιθανῶν προϊστορικῶν θέσεων μὲ στόχο τὸν προσδιορισμὸ τῆς ἀνὰ περίοδο ἔκτασης τῆς προϊστορικῆς κατοίκησης και τὴ δημιουργία χαρτῶν μὲ τὰ οἰκιστικὰ σχήματα και σχέδια τών θέσεων μιᾶς περιοχῆς. Ἀποκορύφωμα αὐτῆς τῆς παράδοσης θὰ ἀποτελέσει τὸ πρόγραμμα τῆς ἐκτεταμένης ἔρευνας ἐπιφανείας τῆς Μεσσηνίας τοῦ πανεπιστημίου τῆς Μινεσότα τὸ ὁποῖο θὰ θέσει ὡς στόχο τὴ μελέτη τών οἰκισμῶν, τῆς οἰκονομίας και τῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης τοῦ μυκηναϊκοῦ βασιλείου τῆς Πύλου μέσα ἀπὸ μία ἐκτεταμένη κάλυψη τῆς περιοχῆς γιὰ ἐντοπισμὸ προϊστορικῶν θέσεων και παράλληλη διεπιστημονικὴ συνεργασία σὲ μιὰ εὐρύτερη γεωγραφικὴ ὀπτική.⁵²

49. S. Benton, «The Ionian Islands», *BSA* 32 (1934) 213–246.

50. Βλ. γιὰ παράδειγμα τὴ συνεισφορά τῆς Benton στὴ γνώση ἐνὸς μεγάλου ποσοστοῦ τών γνωστῶν θέσεων ἀπὸ τὰ Ἴονια νησιά στὸν κατάλογο τών προϊστορικῶν θέσεων τοῦ Αἰγαίου τῶν R. Hope Simpson – O.T.P.K. Dickinson, *A Gazetteer of Aegean Civilisation in the Bronze Age*, τόμ. I, The Mainland and Islands, Göteborg 1979 (SIMA τόμ. LII).

51. Στὸ ἴδιο.

52. W.A. McDonald και G.R. Rapp, Jr. (ἐπιμ.), *The Minnesota Messenia Expedition. Reconstructing*

Στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου οἱ ἔρευνες τοῦ Αὐγούστου Σορδῖνα στὴν Κέρκυρα ἀπὸ τὸ 1964–1968, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀποτελοῦν προῖόν των περιηγήσεων ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ ὄχι μιᾶς ομάδας ποῦ συστηματικά, ἔστω καὶ μὲ ἐκτεταμένο τρόπο, καλύπτει μιὰ γεωγραφικὴ περιοχὴ, φέρνουν τὸν ἀπόηχο αὐτῶν τῶν νέων ἐρευνητικῶν προσεγγίσεων τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου. Ἡ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Σορδῖνα στὸ πανεπιστήμιον τοῦ Harvard ἀφοροῦσε κυρίως στὴ Νεολιθικὴ καὶ τὴν Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ στὴν Κέρκυρα, ὁ ἴδιος ὥστόσο προχώρησε σὲ ἐκτεταμένη ἐπιφανειακὴ ἐπισκόπηση τοῦ νησιοῦ γιὰ τὸν ἐντοπισμὸ θέσεων καὶ τῆς Παλαιολιθικῆς καὶ Μεσολιθικῆς Ἐποχῆς καθὼς καὶ σὲ δοκιμαστικὰς τομὲς στὴ συνέχεια σὲ δύο θέσεις, τὴ βραχοσκεπὴ τῆς Γκράβας τῆς Ὑστερῆς Παλαιολιθικῆς καὶ τῆς μεσολιθικῆς καὶ νεολιθικῆς ὑπαίθριας θέσης στὸ Σιδάρι.⁵³ Οἱ ἔρευνες του ἂν καὶ συνεχίζονται ὡς ἓνα βαθμὸ τὰ παλαιότερα τοπογραφικὰ ταξίδια πρωτοπόρων ὅπως ἡ Benton, ποῦ ἔθεσαν τὶς γνώσεις γιὰ τὴν κατανομὴ τῶν θέσεων μιᾶς μερικῆς φορῆς παντελῶς ἄγνωστης περιοχῆς, υἱοθετοῦν διεπιστημονικὰς προσεγγίσεις καὶ μιὰ παλαιογεωγραφικὴ καὶ παλαιοοικονομικὴ ὀπτικὴ στὴν ἐξέταση μιᾶς εὐρύτερης περιοχῆς. Στὴ δημοσίευση τῶν ἐρευνῶν του στὴν Κέρκυρα κατὰ τὰ ἔτη 1964–1966,⁵⁴ ποῦ ἀποτελοῦν βᾶση καὶ τῆς σημερινῆς μας γνώσης γιὰ τὴν προϊστορικὴ κατοίκηση τοῦ νησιοῦ,⁵⁵ εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς ἀρχίζει μὲ μιὰ γεωμορφολογικὴ παρουσίαση τῶν τμημάτων τῆς Κέρκυρας, τὰ ὁποῖα ὀρίζουν ζῶνες στὶς ὁποῖες ἀναζητᾶ προϊστορικὰ κατάλοιπα, ἐνῶ πέρα ἀπὸ τὶς λιθοτεχνίες καὶ τὴν

a *Bronze Age regional environment*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1972. Ὁ σχεδιασμὸς τοῦ προγράμματος ἀκολουθεῖ τὰ μεγάλα προγράμματα μελέτης γεωγραφικῶν περιοχῶν στὴ Μεσοποταμία καὶ Ἀμερικὴ.

53. A. Sordinas, «Investigations of the Prehistory of Corfu during 1964–1966», *Balkan Studies* 10 (1969) 393–424. Ἄ. Σορδῖνας, «Προϊστορικὴ ἔρευνα στὴν Κέρκυρα κατὰ τὸ 1965», *Κερκυραϊκὰ χρονικά* XI (1965) 141–149. Ἄ. Σορδῖνας, «Προϊστορικὴ ἔρευνα στὴν Κέρκυρα κατὰ τὸ 1966», *Κερκυραϊκὰ χρονικά* XIV (1968) 77–83. Βλ. ἐπίσης τὶς ἔρευνες του στὴ Ζάκυνθο τὴν ἴδια περίοδο στὸ Ἄ. Σορδῖνας, «Λίθινα ἐργαλεῖα ἀπὸ τὴν προϊστορικὴ Ζάκυνθο», *Κερκυραϊκὰ Χρονικά* 15 (1970) 122–130. Ἄ. Σορδῖνας, «Λίθινα ἐργαλεῖα πρωιμότερης τοπολογίας στὴ Ζάκυνθο», *Πρακτικά Α' Συνεδρίου: Οἱ Οἰκισμοὶ τῆς Ζακύνθου ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τὸ 1953*, Ἐταιρεία Ζακυνθιακῶν Σπουδῶν, Ἀθήνα 1993, σ. 23–32.

54. A. Sordinas, «Investigations of the Prehistory of Corfu during 1964–66», *Balkan Studies* 10 (1969) 393–424.

55. Γιὰ νεότερες ἔρευνες στὴν Κέρκυρα βλ. Κ. Σουέρεφ, «Σχετικὰ μὲ τὴν προελληνικὴ Κέρκυρα», *Δελτίον Ἀναγνωστικῆς Ἐταιρίας Κέρκυρας* 13 (1976) 87–114. Γ. Ἀρβανίτου-Μεταλληνού, «Οἰκισμὸς τῆς Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ στοὺς Ἑρμονες Κέρκυρας», *Ἀρχαιολογικὸ Δελτίο* 44–46 (1989–1991) Α'. Μελέτες, 209–221. G. Metallinou, «Hermones: A Bronze Age settlement in W. Corfu», στὸ P. Cabanes – J.L. Lamboley (ἐπιμ.), *L'Illyrie méridionale et l'Épire dans l'Antiquité*, τόμ. IV, De Boccard, Παρίσι 2003, σ. 45–54.

κεραμική συζητᾶ καὶ τὰ περιβαλλοντικὰ κατάλοιπα. Οἱ ἔρευνες αὐτὲς θὰ πρέπει νὰ ἰδωθοῦν καὶ μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἀνάπτυξης τῆς παλαιολιθικῆς ἀρχαιολογίας τῆ δεκαετία 1960–70 καὶ ἰδιαίτερα τῶν ἐρευνῶν τοῦ E.S. Higgs στὴν Ἠπειρο, ὁ ὁποῖος υἰοθετώντας τὴν ὀπτική τῆς παλαιοοικονομικῆς σχολῆς τοῦ Καίμπριτζ ἐντόπισε μιὰ σειρὰ σπηλαίων καὶ βραχοσκεπῶν καθὼς καὶ ὑπαίθριων θέσεων καὶ προχώρησε σὲ ἀνασκαφὲς στὸν Κοκκινόπηλο καὶ στὸ Ἀσπροχάλικο.⁵⁶

Ἡ μελέτη τῆς Παλαιολιθικῆς ἀλλὰ καὶ Νεολιθικῆς,⁵⁷ ἔχοντας διαφορετικὴ ἀφετηρία καὶ ἀποδεσμευμένη ἀπὸ τὸ ὁμηρικὸ ζήτημα θὰ μπορέσει νὰ θέσει οὐσιαστικὰ ἐρωτήματα, ὅπως γιὰ παράδειγμα τὰ ἐπιχειρήματα Σορδίνα γιὰ τὴν ἰθαγενῆ προέλευση τῆς Νεολιθικῆς στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου μέσα ἀπὸ τοπικοὺς πειραματισμοὺς κατὰ τὴ Μεσολιθική. Στὸ σύνολό τους ὡστόσο οἱ ἔρευνες τῶν ἐποχῶν αὐτῶν στὰ Ἴονια νησιά εἶναι ἐξαιρετικὰ περιορισμένες, ἀκολουθώντας τὶς γενικότερες τάσεις ὑποανάπτυξης τῆς ἔρευνας στὰ Ἴονια Νησιά.⁵⁸

Ὅμως παρὰ τὶς ἐξελίξεις αὐτὲς ἡ σύγχρονη ἔρευνα στὸ χῶρο τοῦ Ἰονίου δὲν ἔχει ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ εὐρύτερο πλαίσιο ἀναζήτησης τῆς ὁμηρικῆς τοπογραφίας. Τὸ θέμα τῆς ταύτισης τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει βασικὸ γιὰ τὸ σχεδιασμὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας καὶ νὰ ἔχει πρωταρχικὴ σημασία γιὰ τὴν πρόσληψη τῆς προϊστορίας ἀπὸ τὶς τοπικὲς κοινωνίες.⁵⁹

56. S.I. Dakaris – E.S. Higgs – R.W. Hey, «The Climate, Environment and Industries of Stone Age Greece. Part I», *Proceedings of Prehistoric Society* 30 (1964) 199–244. E.S. Higgs – C. Vita Finzi, «The Climate, Environment and Industries of Stone Age Greece. Part II», *Proceedings of Prehistoric Society* 32 (1966) 1–29. E.S. Higgs κ.ά., «The Climate, Environment and Industries of Stone Age Greece. Part III», *Proceedings of Prehistoric Society* 33 (1967) 1–29.

57. Γιὰ τὸ ἐπίπεδὸ τῆς ἔρευνας τῶν ἐποχῶν αὐτῶν στὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο βλ. συνόψεις σὲ C. Runnels, «Review of Aegean Prehistory IV: The Stone Age of Greece from the Palaeolithic to the Advent of the Neolithic», *AJA* 99 (1995) 699–728. G.N. Bailey – E. Adam – E. Panagopoulou – C. Perles – K. Zachos (ἐπιμ.), *The Palaeolithic Archaeology of Greece and Adjacent Areas*, British School at Athens Studies 3, Λοῦδίνο 1999. S. Andreou – M. Fotiadis – K. Kotsakis, «Review of Aegean Prehistory V: The Neolithic and Bronze Age of Northern Greece», *AJA* 100 (1996) 537–597. N. Galanidou – C. Perles (ἐπιμ.), *The Greek Mesolithic: problems and perspectives*, British School at Athens Studies, τόμ. 10, Λοῦδίνο 2003.

58. Γιὰ μελέτες τῆς Παλαιολιθικῆς στὰ Ἴονια νησιά πέρα ἀπὸ τὶς ἔρευνες Σορδίνα βλ. Γ. Καββαδίας, *Παλαιολιθικὴ Κεφαλονιά*, ἔκδ. Φυτράκη, Ἀθήνα 1984. G. Kourtessi-Phlippakis, «The Lower and Middle Palaeolithic in the Ionian islands: new finds», στὸ G.N. Bailey κ.ά., *The Palaeolithic Archaeology of Greece and Adjacent Areas*, ὅ.π., σ. 282–287. A. Dousougli, «Palaeolithic Leukas», στὸ G.N. Bailey κ.ά., *The Palaeolithic Archaeology of Greece and Adjacent Areas*, ὅ.π., σ. 288–292. Γιὰ τὴ Νεολιθικὴ βλ. E.M. Χατζιώτου – Γ. Στρατούλη – E. Κοτζαμποπούλου, «Ἡ σπηλιὰ τῆς Δράκαινας. Πρόσφατη ἔρευνα στὸν Πόρο Κεφαλονιάς (1992–1993)», *AAA* 22 (1989) 31–60. E. Stratouli, «Use of minerals in building the social environment: The case of lime plasters and flint artifacts from the Late Neolithic “Drakaina Cave” in Poros, Kephallonia, W. Greece», *Abstracts of the 8th EAA Annual Meeting*, 24–29 September 2002, Thessaloniki, σ. 48.

59. Βλ. γιὰ παράδειγμα Α. Φιλίππας, *Λευκάδα, Ἡ Ὀμηρικὴ Ἰθάκη*, Νεφέλη, Ἀθήνα 1995. Η.

Έτσι ο Σαράντης Συμεώνογλου από το πανεπιστήμιο St. Louis άρχισε στη δεκαετία του 1980 το «Odyssey Project» αναζητώντας στον Άετο της Ίθάκης το οδυσσειακό άστυ⁶⁰ ενώ σε παράλληλη κατεύθυνση κινήθηκαν και οι έρευνες του Πανεπιστημίου Ίωαννίνων στα βόρεια του νησιού.⁶¹ Στις άρχές της δεκαετίας του 1990 ή 6η έφορεία Κλασικών και Προϊστορικών Αρχαιοτήτων φέρνει στο φώς ένα σημαντικό μυκηναϊκό θολωτό τάφο στον Πόρο Κεφαλονιάς και ό έλληνικός τύπος διαδίδει την εύρεση του τάφου του Όδυσσέα.⁶²

Η δημόσια αντίληψη της προϊστορίας των νησιών είναι ένα περαιτέρω εμπόδιο για την ανάπτυξη της προϊστορικής έρευνας. Το 1987 στο πρώτο αναπτυξιακό συνέδριο Κεφαλονιάς τίθεται ως έξής ή ανάγκη ανάληψης νέων έρευνών:

Τα δύο νησιά, ή Κεφαλληνία και ή Ίθάκη, βρίσκονται στην πρώτη βαθμίδα πολιτιστικής ύπανάπτυξης. Ό Όδυσσέας, ό βασιλιάς της Ίθάκης, ό βασικότερος ήρωας των Όμηρικών Έπων, δέν εκτιμήθηκε στον βαθμό που θα έπρεπε για την πολιτιστική ανάπτυξη του Νομού. Ό έντοπισμός των ανακτόρων του Όδυσσέα βρίσκεται ακόμα στο στάδιο της αναζήτησης. Συστηματική προσπάθεια εύρειας κλίμακας για την ανακάλυψη τους ακόμα δέν έγινε και επομένως ένας χώρος που θα άποτελούσε το σημαντικότερο έλκυστικό πόλο έπισκεπτών στα νησιά παραμένει ακόμα άγνωστος.⁶³

Ό ένας πόλος λοιπόν που εξακολουθεί να καθορίζει την έρευνα του Ίονίου είναι

Putman Cramer – Γ. Μεταξάς, *Όμηρική Ίθάκη. Ένα άταύτιστο μυκηναϊκό κέντρο στα νησιά των Κεφαλλήνων*, Κάκτος, Αθήνα 2000. R. Bittlestone – J. Diggle – J. Underhill, *Odysseus Unbound: The Search for Homer's Ithaca*, Cambridge University Press, Καίμπριτζ 2005.

60. Σ. Συμεώνογλου, «Άνασκαφή Ίθάκης», ΠΑΕ (1984) 108–121. ΠΑΕ (1985) 201–215. ΠΑΕ (1986) 234–240. ΠΑΕ (1989) 292–295. ΠΑΕ (1990) 271–278. ΠΑΕ (1992) 200–210. ΠΑΕ (1995) 211–215.

61. Λ. Κοντορλή-Παπαδοπούλου, «Αναζητώντας την όμηρική Ίθάκη. Πρόσφατες άνασκαφές στην Ίθάκη», στο *Έρανος. Πρακτικά Θ Συνεδρίου για την Όδύσσεια, 2-7 Σεπτεμβρίου 2000*: 305–316, Ίθάκη 2000. Θ. Παπαδόπουλος και Λ. Κοντορλή-Παπαδοπούλου, *Προϊστορική Αρχαιολογία Δυτικής Ελλάδας Ίονίων Νησιών*, Πανεπιστήμιο Ίωαννίνων, Ίωάννινα 2003, σ. 195–202.

62. Λ. Κολώνας, «Άνασκαφικές έργασίες Τζαννάτα Πόρου», *Άρχαιολογικό Δελτίο* 47 (1992), μέρος Β – Χρονικά, 154–157. Λ. Κολώνας, «Τζαννάτα», *Άρχαιολογικό Δελτίο* 48 (1993) μέρος Β1 – Χρονικά, 149–150. Λ. Κολώνας, *Πόρος. Η σύγχρονη πολίχνη και τα αξιοθέατά της*, Πάτρα 1994.

63. Λ. Κολώνας, «Προβλήματα της προχριστιανικής μνημειακής κληρονομιάς Κεφαλονιάς και Ίθάκης», *Πρακτικά Α' Αναπτυξιακού Συνεδρίου 1987, παραπομπή της ανακοίνωσης στο Η. Putman Cramer – Γ. Μεταξάς, Όμηρική Ίθάκη, ό.π., σ. 25–26.*

ή όμηρική αναζήτηση. Ό άλλος πόλος είναι ή διαφορετικότητα του Ίονιου. Το Ίόνιο, και ή δυτική Ελλάδα, εύρύτερα αποτελεί χώρο συνόρων και περιφέρειας, με διαφορετικές επιδράσεις από ποικίλους πολιτισμούς αλλά και τοπικές πορείες. Η διαφορετικότητα αυτή σε μεγάλο βαθμό εϋθύνεται για την ύπανάπτυξη της προϊστορικής έρευνας σε ένα χώρο που εκλαμβάνεται ως περιφερειακός σε σχέση με τους αίγαιακούς πολιτισμούς.⁶⁴ Στη διαφορετικότητα αυτή θα πρέπει να αποδοθεί και ή περιορισμένη έρευνα της προϊστορίας των νησιών, κατάλοιπα της όποιας έρχονται στο φως αποσπασματικά μέσα από το σωστικό έργο των έφορειών της Αρχαιολογικής Ύπηρεσίας.⁶⁵ Ό διερεύνηση της τοπικής δυναμικής μέσα από την κατανόηση των χαρακτηριστικών των τοπικών πολιτισμών τέθηκε ήδη στα τέλη της δεκαετίας του 1970 μέσα από τη διατριβή του Wardle, και σποραδικά, στις δεκαετίες που ακολούθησαν.⁶⁶ Οι νέες επιφανειακές έρευνες που εκ των πραγμάτων υιοθετούν μία τοπική όπτική μπορούν επίσης να συμβάλλουν στην έξερεύνηση των τοπικών μικροπεριβαλλόντων των νησιών του Ίονιου.⁶⁷

64. Βλ. ανάλογες παρατηρήσεις Φωτιάδη για Μακεδονία στο Μ. Fotiadis, «Imagining Macedonia in Prehistory, ca 1900–1930», *JMA* 14 (2001) 115–135. Όσ τόσο ακόμα και όταν το Ίόνιο εντάσσεται στην πολιτισμική σφαίρα των Έλλαδικών πολιτισμών, όπως κατά την Πρωτοελλαδική II έποχή, δέν ενσωματώνεται στα ανάλογα έρμηνευτικά σχήματα, βλ. παρατηρήσεις Ζάχου στο Κ. Ζάχος, «Οι Οικισμοί ως σύστημα έλέγχου του χώρου», στο Ζ' Πανόνιο Συνέδριο, Λευκάδα, 26–30 Μαΐου 2002, Πρακτικά, τόμ. Β', Έταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2004, σ. 23–24.

65. Για νέες άνασκαφές των άρμόδιων έφορειών βλ. Ι.Π. Άγαλλοπούλου, «Μυκηναϊκόν Νεκροταφείον παρά τόν Καμπόν Ζακύνθου», *ΑΔ* 28 (Α', 1973) 198–214. Λ. Κολώνας, «Άρχαίες έγκαταστάσεις νοτιοανατολικής Κεφαλονιάς, θέσεις στρατηγικού έλέγχου του χειρσαίου και θαλάσσιου χώρου της περιοχής», στο Ζ' Πανόνιο Συνέδριο, ό.π., σ. 37–45. Α. Καραμάνου, «Οι οικισμοί της Άρχαίας Κέρκυρας. Το έσχατο βορειοδυτικό σημείο έλέγχου στο πέραςμα από την Άνατολή στη Δύση», στο Ζ' Πανόνιο Συνέδριο, ό.π., σ. 95–97. Γ. Άρβανίτου-Μεταλληού, «Οικισμός της Έποχής του Χαλκού στους Έρμονες Κέρκυρας», *Άρχαιολογικό Δελτίο*, 44–46, (1989–1991) Α', Μελέτες, 209–221.

66. Κ.Α. Wardle, *The Greek Bronze Age west of Pindus: a study of the period ca. 3000–1000 BC in Epirus, Aetoloakarnania, the Ionian Islands and Albania, with reference to the Aegean, Adriatic and Balkan Regions*, άδημος. διατρ., University of London, 1977. Κ.Α. Wardle, «Cultural Groups of the Late Bronze and Early Iron Age in North West Greece», *Godisnjak* (Akademija Nauka i Umjetnosti Bosne i Hercegovine) 15 (1977) 153–199. Κ.Α. Wardle, «The Prehistory of Northern Greece: A Geographical perspective from the Ionian sea to the Drama plain», *Μακεδονικά* (Άφιέρωμα στον Ν.Γ.Λ. Hammond) 7 (1997) 509–540. Ch. Souyouudzoglou-Haywood, *The Ionian Islands in the Bronze Age and Early Iron Age. 3000–800 BC*, Λίβερπουλ 1999.

67. Th.W. Gallant, *An examination of two island polities in antiquity: the Leukas-Pronnoi survey*, διδακτ. διατριβή, University of Cambridge, 1982. Broodbank, C., «Kythera Survey: Preliminary Report on the 1998 season», *BSA* 94 (1999) 191–214. Κ. Randsborg, *Kephallenia. Archaeology and history. The ancient Greek cities*, Κοπεγχάγη 2002. J. Wiseman – Κ. Zachos (έπιμ.), *Landscape Archaeology in Southern Epirus, Greece I*, Hesperia Suppl. 32, American School of Classical Studies.

Ἡ υιοθέτηση θεωρητικῶν προτύπων ποὺ ἐξετάζουν τοπικοὺς πολιτισμοὺς μέσα ἀπὸ τὶς σχέσεις κέντρου-περιφέρειας,⁶⁸ ἢ περαιτέρω διερεύνηση τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς περιφέρειας τοῦ Μυκηναϊκοῦ κόσμου⁶⁹ ἢ ἡ συζήτηση τῆς ιδιαίτερης δυναμικῆς τῶν νησιωτικῶν κοινωνιῶν⁷⁰ ἀποτελοῦν μαζί με τὴν ἐντατικοποίηση τῆς ἀρχαιολογικῆς ἔρευνας νέες κατευθύνσεις πάνω στὶς ὁποῖες μπορεῖ νὰ δρομολογηθεῖ μία ἀρχαιολογία τῶν Ἰόνιων Νησιῶν, πέρα ἀπὸ τὶς ἰδεοληψίες καὶ τὰ στερεότυπα τοῦ παρελθόντος.

Ἀθήνα 2003. Ch. Souyoudzoglou-Haywood, *Classics Ireland* 10 (2003) 64-73 (γιά τὴν ἔρευνα στὴ Λιβαθὼ Κεφαλονιάς). Τὸ 2005 ἄρχισε ἐπίσης ἔρευνα τοῦ Ὀλλανδικοῦ Ἰνστιτούτου στὴ Νότια Ζάκυνθος, ἐνῶ ἀπὸ τὸ 2006 καὶ ἔρευνα τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου στὴν Παλικὴ Κεφαλονιάς (σὲ συνεργασία μετὰ τὴν ΛΕ' Ε.Π.Κ.Α. καὶ τὴν 20ῆ Ἐφορία Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων) καὶ στὴν Κέρκυρα (σὲ συνεργασία μετὰ τὴν Η' Ε.Π.Κ.Α.).

68. Βλ. π.χ. Th.D. Hall, «Frontiers, Ethnogenesis, and World-Systems: Rethinking the Theories», στὸ Th.D. Hall (ἐπιμ.), *A World-Systems Reader: New Perspectives on Gender, Urbanism, Cultures, Indigenous Peoples, and Ecology*, Rowman & Littlefield, Lanham, Maryland 2000, σ. 237-270. T.J. Winniffrith, *Badlands-Borderlands: A History of Southern Albania/Northern Epirus*, Duckworth, Λονδίνο 2003.

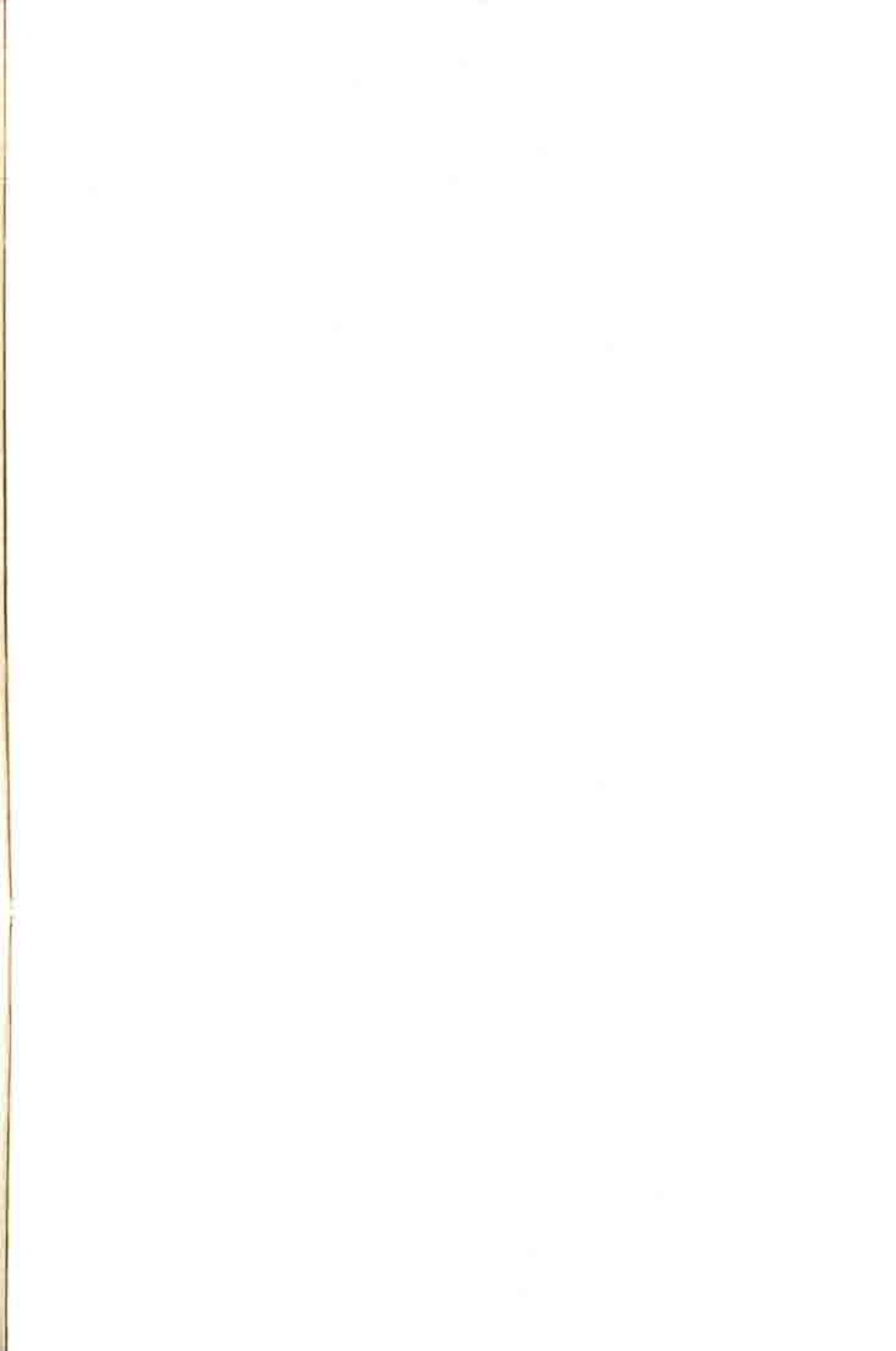
69. Βλ. π.χ. Ἡ περιφέρεια τοῦ Μυκηναϊκοῦ κόσμου, Πρακτικά Α' Διεθνoῦς Διεπιστημονικοῦ Συμποσίου, Λαμία 25-29.9.1994, 1Δ' Ἐφορία Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων, Λαμία 1999. K. Kilian, «Il confine settentrionale della civiltà micenea nella tarda eta del Bronzo», στὸ *Traffici Micenei nel Mediterraneo, Atti Convegno di Palermo*, 1984, σ. 283-301, 1986. S. Andreou - M. Fotiadis - K. Kotsakis, «Review of Aegean Prehistory V: The Neolithic and Bronze Age of Northern Greece», στὸ T. Cullen (ἐπιμ.), *Aegean Prehistory. A Review*, American Journal of Archaeology Suppl. 1, Archaeological Institute of America, Βοστώνη 2001 σ. 317-318..

70. J.F. Cherry, «The First Colonization of the Mediterranean Islands: A Review of Recent Research», *Journal of Mediterranean Archaeology* 3 (1990) 145-221. Βλ. ἐπίσης C. Broodbank, *An Island Archaeology of the Early Cyclades*, Cambridge University Press, Καμπριτζ 2000. M. Patton, *Islands in Time. Island socioecology and Mediterranean prehistory*, Routledge, Λονδίνο - Νέα Ὦρκη 1996.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 1 Κώστας Αγγελάκος
ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΟΔΙΟΡΙΣΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ
ΓΙΑ ΤΟ ΝΕΟ ΤΡΟΠΟ ΠΡΟΣΛΗΨΗΣ ΤΟΥΣ
ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ
- 15 Ήλιος Αντωνόπουλος
ΠΑΝΤΑ ΑΤΕΛΗ, ΚΑΙ ΑΘΛΙΑ ΚΑΙ ΑΧΡΗΣΤΑ.
ΚΩΔΙΞ PARAVISINUS GRAECUS 36 (14ος-15ος ΑΙ.)
ΓΡΑΦΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΖΩΓΡΑΦΟΥΜΕΝΑ
- 43 Βάιος Βαϊόπουλος
ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΙΜΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΥ:
ΑΛΛΙΝΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΙ ΛΑΤΙΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
- 59 Ήλιος Γιαρένης
ΤΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΑΡ. 20 ΤΗΣ ΖΩΣΙΜΑΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. ΕΝΑ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΜΕΝΟ ΚΑΙ
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ
- 75 Αθανάσιος Αγγ. Ευσταθίου
Ο ΚΩΔΙΚΑΣ 1066 ΤΗΣ ΕΒΕ
(ΠΡΟΕΡΧΟΜΕΝΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΔΟΥΣΙΚΟΥ)
ΚΑΙ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΣΤΕΡΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ
- 125 Σοφία Λαΐου
ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ ΤΩΝ ΒΑΚΟΥΦΙΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ,
15ος-16ος ΑΙΩΝΑΣ
- 151 Ευδοκία Ολυμπίτου
ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΡΕΙΝΗ ΧΩΡΑ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΛΙΑΚΗ ΣΚΑΛΑ
Παρατηρήσεις για τη διαμόρφωση μιας νησιώτικης πόλης
- 181 Θεοδόσης Πυλαρινός
MULTUM IN PARVO: ΑΠΟ ΤΟ «ΠΙΣΤΟΜΑ!»
ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤ. ΘΕΟΤΟΚΗ
ΣΤΗΝ ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΠΟΛΗΨΗ ΤΟΥ «ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΥ»
ΤΟΥ Ι.Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ
- 193 Ήλιος Κ. Σβέρκος
ΑΡΠΑΛΟΣΚΥΤΑ?

- 203 Κώστας Σμπόνιας
ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΤΩΝ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ ΤΟΠΙΩΝ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ:
ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΙΩΝ
- 225 Έλενη Άγγελομάτη-Τσουγκαράκη
ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ζ. ΣΟΦΙΑΝΟΥ
- 247 Έλενη Άγγελομάτη-Τσουγκαράκη
ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΖΗΤΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟ
- 295 Δημήτρης Τσουγκαράκης
Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΓ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
ΣΤΟ ΛΕΙΒΑΔΑ ΣΕΛΙΝΟΥ
- 303 Τζελίνα Χαρλαύτη
ΜΕΓΙΣΤΑΝΕΣ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ:
Ο ΟΙΚΟΣ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΒΑΛΛΙΑΝΟΥ

ISSN: 1791-289X